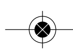
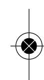
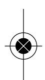

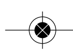
Ήταν μια φορά το Νησί...

ένα φωτογραφικό ταξίδι 1910-1974

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
Γ.Α.Κ. ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

-11-

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΜΗΛΙΤΣΗ-ΝΙΚΑ

Ήταν μια φορά το Νησί...

ένα φωτογραφικό ταξίδι 1910-1974

ΧΟΡΗΓΟΣ
ΔΗΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2015

Φωτογραφία εξωφύλλου: Λιτανεία στην κεντρική πλατεία της Μεσσήνης, κατά την κάθοδο της εικόνας της Παναγίας από τη μονή Βουλκάνου, δεκ. 1950 (Φωτ.: αρχείο Χρ. Αλειφέρη)
Επεξεργασία φωτογραφιών: Σπύρος Παναγιωτόπουλος
Γραφιστικές εργασίες: Μαρία Στέφωση
Παραγωγή-εκτύπωση: Πέργαμος ΑΒΕΕ

Υπαπαντής 36 - 24133 Καλαμάτα
Τηλ. & Fax: 27210 93902
http:// gak.mes.sch.gr
e-mail: mail@gak.mes.sch.gr

ISBN 978-960-86137-8-2

Η παρούσα έκδοση διατίθεται ΔΩΡΕΑΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι των Αρχείων του Νομού Μεσσηνίας, που είναι η διάσωση και αξιοποίηση των ιστορικών πηγών του Νομού, δεν αρκεί μόνο η δική μας εργασία και θέληση. Απαραίτητη είναι η συμπαράσταση και η έμπρακτη βοήθεια κάθε συμπολίτη, με συνείδηση της αξίας που έχει η διάσωση του χθες για το σήμερα και το αύριο. Και είναι ευτύχημα το γεγονός ότι στην πραγματοποίηση της παρούσας έκδοσης συνέδραμαν πολλοί, γνωστοί και λιγότερο γνωστοί, φίλοι των Αρχείων. Τους εκφράζουμε την ευγνωμοσύνη μας για την εμπιστοσύνη, τη στήριξη και την αρωγή τους.

Ειδικότερα, θερμές ευχαριστίες εκφράζουμε:

Στο Δήμαρχο Μεσσήνης Γιώργο Τσώνη και το Δημοτικό Συμβούλιο, που αμέσως εκτίμησαν τη σημασία του εγχειρήματος και ομόφωνα αποφάσισαν να χρηματοδοτήσουν γενναιόδωρα την έκδοση, παρά την εξαιρετικά δυσχερή οικονομική συγκυρία. Η απόφασή τους πιστοποιεί την ευαισθησία τους και το αυξημένο αίσθημα ευθύνης απέναντι στο ιστορικό και πολιτιστικό παρελθόν της πόλης τους.

Στην Κεντρική Υπηρεσία και την Εφορεία των ΓΑΚ, καθώς και στους υπηρεσιακούς παράγοντες του Υπουργείου Παιδείας, που στηρίζουν το έργο μας και ενέκριναν την εκδοτική μας προσπάθεια. Η συγκεκριμένη έκδοση συμβάλλει στη γνωριμία και ανάδειξη, με πρωταγωνιστή τη φωτογραφία, πτυχών του παρελθόντος της Μεσσήνης (Νησίου), μιας πόλης της ελληνικής περιφέρειας με ιδιάζουσα φυσιογνωμία.

Στον φίλο των Αρχείων Θανάση Αλειφέρη, γιο του Νησιώτη, ερασιτέχνη φωτογράφου, Χρήστου Αλειφέρη, γιατί τον Ιανουάριο του 2012 εκθύμως παραχώρησε στην Υπηρεσία μας το φωτογραφικό αρχείο του πατέρα του, το οποίο στάθηκε η πρωτεύουσα πηγή για την υλοποίηση αυτού του έργου.

Σε όσους, με οποιοδήποτε τρόπο, διευκόλυναν την έρευνα, ακόμη και αν η προσφορά ήταν μία φωτογραφία. Τους αναφέρουμε με αλφαβητική σειρά: Αγγελάκος Κυριάκος, Βαλαβάνης Δημήτρης, Γεωργιόπουλος Μιχάλης, Δασκαρόλης Παναγιώτης, Καλογερόπουλος Παναγιώτης, Καλυβιώτης Σταύρος, Καντής Σόλων, Καντιάνης Ανδρέας, Καρελλά-Ζέρβα Έφη, Καρελλά-Κοντού Έφη, Κατσουλίδης Τάκης, Κουζής Ιωάννης, Κρεμμυδάς Βασίλης, Μαρκόπουλος Σάκης, Πανοπούλου Βάσω, Πατσιώτης Γεώργιος, Ρούτσης Νικόλαος, Τζώρτζης Αθανάσιος, Τζώρτζης Δημήτριος. Ιδιαίτερα αναφέρουμε το Νησιώτη συλλέκτη Νίκο Ρούτση, γιατί, εκτός από την παραχώρηση της συλλογής του, από την πρώτη στιγμή στήριξε, με ζήλο και θέρμη, την ερευνητική περιπέτεια για την αγαπημένη του γενέτειρα.

Τέλος, στην ιστορικό Σταυρούλα Βερράρου για την ενθάρρυνση και τις καίριες επισημάνσεις της στο αρχικό στάδιο αυτής της εργασίας, καθώς και στο φίλο των Αρχείων Κώστα Κοντοθανάση, γιατί διήλθε όλα τα κείμενα της εργασίας μετά την ολοκλήρωσή της.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

πρόλογος

Ήτανε μια φορά το Νησί… Μια μαγευτική πολιτειούλα, χτισμένη πάνω στο τελευταίο έξαρμα, καθώς η Ιθώμη, το Βουρκάνο και η Αρχαία Μεσσήνη κατηφορίζουν προς τον Πάμισο, την Μπούκα και τη Βελίκα. Μια μυθική, καταδεκτική πολιτειούλα μέσα στον κάμπο και στα νερά, σάμπως η γιαγιά να διηγείται την ιστορία της· το μύθο της.

Μια μαγευτική πολιτειούλα, «μεθυσμένη» και ακίνητη, πλούσια, ένας σωστός παράδεισος που ποτέ δεν μπόρεσε να χρησιμοποιήσει τον πλούτο της αναπτυξιακά! ΄Οταν εμφανιστεί ζήτημα ανάπτυξης αυτό πηγαίνει αλλού, στην Καλαμάτα. Το Νησί φθίνει, αφήνεται να μαραθεί– ο πληθυσμός φεύγει· ποτέ το Νησί μας δεν ξεπέρασε το στάδιο της αγροτικής οικονομίας.

Οι Νησιώτες χαϊδεύουν τη γη τους και αυτή παράγει καρπό, πλούτο, αγαθά, που θα τον πάρει ο έμπορος να τον πουλήσει ακριβά στην Αθήνα. Το Νησί και ο κάμπος του· τεράστιος. Τι να θυμηθεί κάποιος παλιός Νησιώτης· νερά έχει να θυμηθεί, λάσπες έχει στο μυαλό του· και τις ωραίες λεύκες, μοναχικές που έβλεπα απ΄ το παράθυρο του σπιτιού μου. Και τα βρόχια που με φίλους του έστηνε στο βάλτο, στις καλαμιές, τις θηλιές από ουρά αλόγου για να πιάσουν αγριόπαπιες.

Είχε ομορφιές το Νησί· για βόλτες, τον ωραίο δρόμο με τις καμαρωτές λεύκες παράλληλο στις γραμμές του τραίνου -ευτυχώς την αποτύπωσε τη «βόλτα» ο Αλιφέρης· την πλατεία, τεράστια, όταν έπαψε να είναι Αλώνια- τις Κυριακές το βράδυ σκουντάγαμε ο ένας τον άλλον για να κάνουμε βόλτα πάνω κάτω.

Αλλά και η μαγεία μιας καλλιέργειας -το ρύζι, με γεμάτα τα καρίκια και τις γυναίκες να βοτανίζουν και να βγαίνουν με πρησμένα τα πόδια, που οι βδέλλες τους είχαν πιει το αίμα -ακριβό μεροκάματο! Στην άκρη της πόλης, το σύμβολο της ορυζοκαλλιέργειας, το φουγάρο του Πετρούνια- στις φωτογραφίες θα μαθαίνουν οι νεότεροι και αυτουνού την ύπαρξη, χάρη στον Αλιφέρη.

Κυρίως, όμως, χάρη σ΄ αυτήν την ακούραστη γυναίκα, την Αναστασία Μηλίτση, που προσφέρει στην κοινωνία τους θησαυρούς των Γενικών Αρχείων Μεσσηνίας. Να της λέμε «ευχαριστώ».

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

εισαγωγή

Η πόλη της Μεσσήνης, με την απέραντη πεδιάδα της και τις ποικίλες, ενίοτε και πρωτοποριακές, καλλιέργειες, με το βάλτο, το ποτάμι, τη θάλασσα και τις ψαροκαλύβες, βρίσκεται στο επίκεντρο του ανά χείρας λευκώματος των ΓΑΚ-Μεσσηνίας. Στον τόπο αυτό μας ταξιδεύουν χρονολογικά, από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το 1974, 250 περίπου παλιές φωτογραφίες ντόπιων ερασιτεχνών φωτογράφων και συλλεκτών. Ομολογουμένως, όλος αυτός ο κόσμος δεν θα είχε δει το φως, εάν δεν υπήρχε ως «βάση δεδομένων» το ανέκδοτο και πλούσιο φωτογραφικό αρχείο του Νησιώτη ερασιτέχνη φωτογράφου Χρήστου Αλειφέρη.

Ωστόσο, οι σχετικές με την πόλη της Μεσσήνης φωτογραφίες αποτελούν μικρό τμήμα του ογκώδους αρχείου του Χρήστου Αλειφέρη. Από το σύνολο 30.000 περίπου αρνητικών και θετικών φιλμ και 145 αρνητικών σε γυάλινες πλάκες, επιλέχθηκαν για το παρόν λεύκωμα 146. Στις συγκεκριμένες φωτογραφίες, ο Αλειφέρης έχει απαθανατίσει, σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, από την εποχή της νιότης του προπολεμικά μέχρι το θάνατό του, θέματα αγαπημένα, γι΄ αυτό και επαναλαμβανόμενα, θέματα σχετικά με την εορταστική όψη της γενέθλιας πόλης, αλλά και με τις δραστηριότητες και το μόχθο των ανθρώπων της. Εικόνες πολύτιμες, που μεταμορφώνονται σε μνήμη και ιστορία. Όχι όμως επαρκείς, για να «αφηγηθούν» και τις αλλαγές που «ανεπαισθήτως» υφίσταται ο δημόσιος χώρος της πόλης μέσα στο χρόνο. Γι΄ αυτό, οι 146 φωτογραφικές ψηφίδες του Αλειφέρη εμπλουτίστηκαν με 101 επιπλέον, που αναζητήσαμε και μας εμπιστεύτηκαν παλιές οικογένειες Νησιωτών και φιλίστορες συλλέκτες, ολοκληρώνοντας από κοινού το μωσαϊκό των εικόνων, που συνθέτουν το πανόραμα της Μεσσήνης, τόσο της πόλης, όσο και της υπαίθρου χώρας της.

Το σύνολο των φωτογραφιών μπορεί να καταχωριστεί σε δύο ενότητες· στις ενότητες παρατίθενται με χρονική τάξη· υπάρχει έτσι μία ροή και ένας συνεκτικός αφηγηματικός ιστός, που να αναδεικνύει τη φυσιογνωμία, την ταυτότητα της πόλης. «Οι μεταμορφώσεις του δημόσιου χώρου και οι γιορτές» της Μεσσήνης αφενός και «η ύπαιθρος χώρα της» αφετέρου είναι το περιεχόμενο και ο αντίστοιχος τίτλος κάθε ενότητας, κάτι που a priori φανερώνει τον λαϊκό και αγροτικό χαρακτήρα της πόλης.

Στην πρώτη ενότητα, η «οπτική αφήγηση» ξεκινά γύρω στα 1900, από τον σιδηροδρομικό σταθμό του «Νησίου», που μόλις έχει ιδρυθεί, χαρίζοντας εξωστρέφεια στην πόλη. Το γεγονός, σε συνδυασμό με τα πορτραίτα επώνυμων Νησιωτών μεγαλοκτηματιών, εμπόρων, σταφιδεμπόρων κ.ά., που ακολουθούν, υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας οικονομικής elite, που υπό προϋποθέσεις θα μπορούσε να στηρίξει έναν πιο εξωστρεφή τρόπο ζωής. Ωστόσο ο φωτογραφικός φακός των δεκαετιών 1910 και 1920 δεν καταγράφει την ύπαρξη σχετικών υποδομών. Αντίθετα, διασώζει ως σημείο αναφοράς την αδιαμόρφωτη «πλατεία-αλώνι», όπου πραγματοποιούνται πλείστες εμπορικές και οικονομικές δραστηριότητες, με αποκορύφωμα το Σαββατιάτικο παζάρι. Μία εικόνα ταυτότητα για το «Νησίον» της εποχής εκείνης, που θα αρχίσει να αλλάζει από τα μέσα του 1920 και εξής, γιατί στη θέση του «αλωνιού», γύρω από το Ηρώο-Ρολόι – τοπόσημο της πόλης – θα δημιουργηθεί το άλσος και θα ανεγερθεί, απέναντί του, το εμβληματικό κτίριο της Εθνικής Τράπεζας. Στη συνέχεια, φωτογραφίες της δεκαετίας του 1930 εικονογραφούν στιγμές από την κοινωνική ζωή του Μεσοπολέμου σε παραδοσιακά καφενεία και ζαχαροπλαστεία της πόλης, συμβάντα ιστορικού ενδιαφέροντος, όπως τις πανηγυρικές επισκέψεις του βασιλιά Γεωργίου Β΄ και του Μεταξά, δράσεις αθλητικών και φιλανθρωπικών συλλόγων, περιπτώσεις εγκατάστασης Μικρασιατών προσφύγων στη συνοικία Παλαιά Βρύση. Κυρίως, όμως, ζωντανεύουν στιγμιότυπα από τις παραδοσιακές εκδηλώσεις του Καρναβαλιού, από τις πάνδημες λιτανείες της εικόνας της Παναγίας της Βουλκανιώτισσας, με τις χαρακτηριστικές ενδυματολογικές προσεγγίσεις των κατοίκων της εποχής, αλλά και από το Νησιώτικο Πανηγύρι στο «μπεζεστένι» της Πανηγυρίστρας.

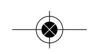
Στη δεκαετία του 1940, σημειώνεται ένα φωτογραφικό κενό, υπαγορευμένο προφανώς από τις μαρτυρικές συνθήκες της εποχής, το οποίο συμπίπτει με τη γενικότερη σιωπή που παρατηρείται στους τομείς της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής της πόλης. Όμως, την επόμενη δεκαετία του 1950, παρά τη μεταπολεμική λιτότητα, η Μεσσήνη προσπαθεί να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της νέας εποχής, με το βάρος να πέφτει στην αναβάθμιση του κέντρου της, μιας και όλα τα απλά, τα καθημερινά και τα σπουδαία συνεχίζουν να εκτυλίσσονται εδώ: σχολικές δράσεις, επαγγελματικές δραστηριότητες, εορταστικά έθιμα, υποδοχή επισήμων (Μακαρίου, βασιλιάδων). Με αναλλοίωτη, σχεδόν, τη δομή της πλατείας παρακολουθούμε βήμα-βήμα τη διαπλάτυνσή της, τον εξωραϊσμό του πάρκου της και τη δημιουργία καλαίσθητων παρτεριών. Παράλληλα, ενδιαφέρουσες λήψεις που αφορούν στις ιδιωτικές πηγές Πατσιώτη και στην ηλεκτρική εταιρεία Μπιζίμη, μαρτυρούν τις προσπάθειες των τότε Δημοτικών Αρχών να βρουν έστω και προσωρινή λύση για τα δύο μεγάλα ζητήματα υποδομής που ταλάνιζαν την πόλη: της ύδρευσης και της ηλεκτροδότησης. Ζητήματα που επιλύθηκαν οριστικά τη δεκαετία του 1960, όπως και σε ολόκληρη την Ελλάδα άλλωστε, εκσυγχρονίζοντας το πρόσωπο της πόλης. Ο ανανεωτικός αυτός αέρας αποτυπώνεται και στα νέα, μοντέρνα κτίρια που ανεγείρονται στην πλατεία, και όχι μόνο, στη θέση προπολεμικών αλλά γεμάτων από μνήμες κτιρίων. Έτσι, υψώνονται μπροστά μας το κτίριο του ΟΤΕ, στη

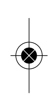
θέση του παλαιού Γυμνασίου, καθώς και το νέο κτίριο του Υποκαταστήματος της Αγροτικής Τράπεζας, στη θέση του πρώτου Δημοτικού. Το φωτογραφικό οδοιπορικό της ενότητας ολοκληρώνεται με την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών (1967-1974). Το κλίμα της εποχής αποδίδουν τα συνθήματα του καθεστώτος που προβάλλονταν σε κεντρικά σημεία της πόλης, οι προσπάθειες εκμοντερνισμού των εορταστικών εκδηλώσεων του Καρναβαλιού και η πραγματοποίηση μιας σειράς πανηγυρικών εγκαινίων.

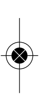
Η δεύτερη ενότητα του λευκώματος, που αναφέρεται στην ύπαιθρο χώρα της Μεσσήνης, κεντρίζει το ενδιαφέρον του αναγνώστη, γιατί δίνει παραστατικά την εικόνα ενός ακμάζοντος αγροτικού βίου, που ορισμένοι τομείς του έχουν εκλείψει οριστικά στις μέρες μας. Την αυλαία ανοίγει μια σειρά φωτογραφιών που μας μεταφέρουν στο Νησιώτικο βάλτο και στο ζωογόνο για την περιοχή ποτάμι, με εντυπωσιακότερες αυτές που αποτυπώνουν τις εκβολές του Παμίσου με τους πυκνούς καλαμιώνες και τα ξύλινα φράγματα για τη ρύθμιση των υδάτων. Ακολουθούν εικόνες μοναδικές, που διατηρούν την ανάμνηση της πάλαι ποτέ πλούσιας παραγωγής του Νησιώτικου κάμπου, αρχής γενομένης από την ορυζοκαλλιέργεια. Καρέ-καρέ ξετυλίγονται μπροστά μας η σπορά στα πλημμυρισμένα καρίκια, ο θερισμός, το αλώνισμα και η αποφλοίωση του ρυζιού, ενώ παρουσιάζονται και οι απλοί άνθρωποι του κάμπου να καλλιεργούν τη γη στους απέραντους ορυζώνες. Την πρωτοποριακή για την εποχή της παραγωγή ρυζιού συμπληρώνουν στιγμιότυπα από τις καλλιέργειες σιταριού, καλαμποκιού, αράπικου φιστικιού, σύκων, σταφίδας, ελιάς, πατάτας κ.ά., αξιόπιστα τεκμήρια μιας ακμάζουσας αγροτικής οικονομίας. Δίπλα σε αυτό το μικρόκοσμο του κάμπου, ο φακός δεν παραλείπει να απαθανατίσει και έναν άλλο κόσμο, τους καταυλισμένους παροχθίως του Παμίσου Ρομά, οι οποίοι αποτελούν έως τις μέρες μας μία ζώσα πραγματικότητα για την περιοχή.

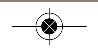
Τέλος, το αρχειακό «ταξίδι» στα «πέριξ» της πόλης ολοκληρώνεται με εικόνες από την παραλιακή ζώνη, πολύτιμο περιουσιακό στοιχείο για τον τόπο. Όμως, τίποτα δεν παραπέμπει στην παλιά εποχική λιμενική κίνηση της Μπούκας, αφού το όραμα της Μεσσήνης για μεταμόρφωση σε παράλιο οικονομικό κέντρο ναυάγησε, μετά την κατασκευή του λιμανιού της Καλαμάτας (1901). Γι΄ αυτό, στο λεύκωμα, το ενδιαφέρον εξαντλείται, τόσο προπολεμικά, όσο και μεταπολεμικά, στην απαθανάτιση απλών καθημερινών στιγμών από την αλιευτική ζωή και από τις ανέξοδες χαρές παραθερισμού των κατοίκων στη θαυμάσια παραλία.

Προς επίρρωση των παραπάνω, θα σας παροτρύναμε να αρχίσετε την ανάγνωση-περιήγηση στην πόλη της Μεσσήνης ή καλύτερα στο «Νησί» του κάμπου, με την ελπίδα, μέσα από τις φωτογραφίες και τις επεξηγηματικές λεζάντες τους, να ανακαλέσετε μνήμες του παρελθόντος και να νιώσετε την αύρα και τον παλμό μιας ζωής περασμένης, σε μια μικρή αλλά παραγωγική πολιτεία της ελληνικής επαρχίας.

ΣΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΡΠΩΝ

… ωραία όταν επέστρεφαν στο σπίτι
οι εξορμήσεις του πατέρα μου
προς το χωριό του για κυνήγι
συσκευασμένες σε καλάθι
πανί ραμμένο γύρω-γύρω
με μυρωδιά από χώμα ζυμωτό κι αμπέλι.
Γεμάτο ηλιωτικά αγκαθερά φραγκόσυκα.
Με τι επιδέξιο καμάρι ήξερε ο πατέρας μου
ν΄αποφλοιώνει την πατρίδα του
και καρφωμένη στο πηρούνι
μου τη μετάγγιζε στο στόμα.
Γεύση κορυφαία της καταβολής.

Κική Δημουλά, *Το τελευταίο σώμα μου* (Αθήνα 1981)

ΓΕΝΕΤΕΙΡΑ ΕΝ ΕΟΡΤΗ

Σπίτια μοντέρνα ολόλευκα σπίτια μεγάλα ωραία
πλήν όμως στις εξώπορτες
άλλων γυμνά τα λάστιχα άλλων χωρίς τιμόνια
με τις κουκούλες τους στραβές το υνί τους σκουριασμένο
με τα φουγάρα ερείπια τις ρόδες βουλιαγμένες
μες στη δροσιά την όμορφη του αδέσποτου του δυόσμου
στέκονται τα τρακτέρια πένθιμα των παιδικών μας χρόνων.

Γιώργος Μαρκόπουλος, *Ποιήματα 1968-2010 (Επιλογή)*, εκδ. Κέδρος, 2014

Η Κική Δημουλά κατάγεται από τη Μεσσήνη. Ο Γιώργος Μαρκόπουλος γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Μεσσήνη.

Πανοραμική άποψη της Μεσσήνης (λήψη από νότο),1955

ΜΕΣΣΗΝΗ (ΝΗΣΙ)

οι μεταμορφώσεις του δημόσιου χώρου και οι γιορτές

Σιδηροδρομικός Σταθμός «Νησίου», γύρω στα 1900

Έτσι γράφει η ταμπέλα του σταθμού, τότε που η πόλη ήταν ακόμη γνωστή ως «Νησίον», παρότι η αλλαγή της ονομασίας της σε Μεσσήνη είχε γίνει το 1867. Εδώ, Νησιώτες της «καλής τάξης», όπως μαρτυρεί το ντύσιμό τους με τους μαύρους πίλους (απαραίτητο ενδυματολογικό συμπλήρωμα κάθε μεσοαστού), ο σταθμάρχης, ο ενωμοτάρχης της περιοχής, παιδιά με κασκέτο και μαθητές του Γυμνασίου με πηλίκιο, έχουν συγκεντρωθεί στο σιδηροδρομικό σταθμό. Άραγε, πρόκειται για την υποδοχή κάποιου επίσημου ή για την τελετή εγκαινίων της γραμμής «Καλαμάτα-Μεσσήνη», η οποία πρωτολειτούργησε το 1892;

Πορτραίτα, Μεσσήνη, γύρω στα 1910

Δύο πορτραίτα Νησιωτών αναδίνουν το άρωμα μιας άλλης εποχής και αποκαλύπτουν, μέσα από την αισθητική και ενδυματολογική προσέγγιση, τα ίχνη αστικής ζωής στο «Νησίον» του Παμίσου, στις αρχές του 20ού αιώνα. Λήψεις προσεγμένες, μέσα σε φωτογραφικά στούντιο. Εικονίζονται ο μεγαλέμπορος Νικόλαος Τζώρτζης με τη σύζυγό του Αικατερίνη (αριστερά) και ο ξυλέμπορος Παναγιώτης Δ. Χαραλαμπόπουλος με τη σύζυγό του Άννα (δεξιά).

Πορτραίτα, Μεσσήνη, 1898, 1910

Νησιώτες απαθανατίζονται σε φωτογραφικά ατελιέ. Ο σταφιδέμπορος Αθανάσιος Πουλογιάννης (αριστερά) με τη σύζυγό του Γαρυφαλλιά, θυγατέρα του επίσης σταφιδέμπορου Αριστομένη Ντούλη, και η οικογένεια του μεγαλοκτηματία Ζαφείρη Καρελλά (δεξιά). Αξιόπιστοι μάρτυρες μιας εποχής, τότε που η πόλη της Μεσσήνης με την εύφορη γη της και τα πλούσια γεωργοκτηνοτροφικά προϊόντα της έδινε ευκαιρίες πλουτισμού στους κατοίκους της.

Η Αδελφότητα Μεσσηνίων «Άγιος Νικόλαος ο Νέος», 1910

Στις αρχές του 20ού αι., δεν λείπουν οι ανανεωτικές προσπάθειες των εκπροσώπων της αστικής τάξης, με τη συμμετοχή μάλιστα και γυναικών, για τη δημιουργία εκπολιτιστικών και εξωραϊστικών έργων. Εδώ, διακρίνεται το διοικητικό συμβούλιο του συλλόγου (Δ. Μπουφέας, Θ. Γούνας, Γ. Βαλσαμάκης, οι όρθιοι από αριστερά, και Σ. Ρούτσης, Π. Κόκκορης, Ηλ. Πουλόπουλος, Π. Δουβόγιαννης, Π. Οικονομόπουλος, οι καθιστοί), οι οποίοι οραματίστηκαν την ανέγερση του ναού του Αγίου Νικολάου του Νέου, σε τοποθεσία ρομαντική, δίπλα στη θάλασσα της Μεσσήνης, με στόχο την ανάδειξη της περιοχής. Το έργο πραγματοποιήθηκε χάρη στις δωρεές ανώνυμων και επώνυμων Νησιωτών, που συγκέντρωσε η εικονιζόμενη γυναικεία επιτροπή (από αριστερά: όρθιες οι Στ. Βαλσαμάκη, Ιουλ. Μπουρατίνου, Ι. Αργυροπούλου, Άννα Πουλοπούλου, Άννα Χαραλαμποπούλου, και καθιστές οι Ιουλ. Κροντήρη, Ευγ. Κούτη, Αν. Μάττα, Βασ. Αβαρλή, Ελ. Ρούτση).

Δ. Σ. της Αδελφότητος των Μεσσηνίων ο «Άγιος Νικόλαος ο Νέος», *Έκκλησις προς τους απανταχού Μεσσηνίους*, 27 Δεκ. 1910

Τοπικοί ευεργέτες, γύρω στα 1910

Την ίδια εποχή, πέρα από τη συλλογική δράση, παρατηρούνται και πρωτοβουλίες μεμονωμένων εύπορων ατόμων, που με όραμα για τη γενέθλια πόλη τους και αισθήματα κοινωνικής αλληλεγγύης, διέθεσαν μεγάλα χρηματικά ποσά για αγαθούς σκοπούς. Πρόκειται για το Διονύσιο Κοροβέση, ιερέα του ναού των Τριών Ιεραρχών, ο οποίος συνέβαλε σε έργα εκπολιτιστικά και εξωραϊστικά. Στη δεξιά φωτογραφία φαίνεται, σε νεαρή ηλικία, ο άλλος μεγάλος ευεργέτης της Μεσσήνης, Νικόλαος Χιώτης, ο οποίος κληροδότησε στο Δήμο, τις επόμενες δεκαετίες, την περιουσία του για έργα κοινωνικής πρόνοιας.

Πλατεία, εβδομαδιαίο παζάρι, δεκαετία 1920

Στο βορειοδυτικό τμήμα της πλατείας εξακολουθούσε να απλώνεται το βδομαδιάτικο παζάρι, η Σαββατιάτικη ζωαγορά. Μια συνήθεια πολύ παλιά, ίσως από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Το σίγουρο είναι ότι το 1890, που επισκέφθηκαν το Νησί οι περιηγητές Χ. Π. Κορύλλος και Στ. Θεοχάρης, είδαν «έξωθεν του δημοτικού μαγαζείου...πλείστα χοιρίδια [τα οποία] επωλούντο υπό των Μανιατών, αγοραζόμενα αποκλειστικώς σχεδόν υπό Νησιωτών». Η χρήση της πλατείας ως ζωαγοράς απαγορεύτηκε τη δεκαετία του 1950, επί δημάρχου Σταύρου Τσούση, ο οποίος χωροθέτησε έξω από το κέντρο της πόλης το «γουρνοπάζαρο» και καθόρισε το χώρο της λαχαναγοράς. Όμως, και το 1961 φαίνεται ότι υπήρχαν προβλήματα, γιατί διαβάζουμε στον τοπικό Τύπο ότι «η Μεσσήνη δεν έχει λαχαναγορά, μέχρι σημείου ώστε οι κηπουροί ή πλανόδιοι οπωροπώλαι να εκθέτουν τα είδη των -πατάτες, χόρτα, λεμόνια κ.λ.π.- προς πώλησιν εις το πεζοδρόμιον του Δημαρχείου [σημερινό μουσείο Χαρακτικής Τάκη Κατσουλίδη], με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται και η είσοδος εις το Δημαρχείον της πόλεως!».

Χ.Π. Κορύλλου και Στ. Θεοχάρη, *Πεζοπορία από Πατρών εις Καλάμας*, Πάτραι 1891, σελ. 88, Θ. Μ. Τσερπέ, *Ιστορία της πόλεως Μεσσήνης*, β΄ έκδ., έκδοση Δημοτικής Βιβλιοθήκης Μεσσήνης, Μεσσήνη 1998, σελ. 143, εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 18 Μαρτ. 1961.

Πλατεία των «υψηλών αλωνίων» ή «άνω» πλατεία ή πλατεία Ιωσήφ Ανδρούσης, προπολεμικά

Η καρδιά της Μεσσήνης. Χώρος συνδεδεμένος με όλες τις πολιτικές και κοινωνικές πτυχές της πόλης. Τόπος συνάθροισης, συνάντησης, περιπάτου και αναψυχής για τους κατοίκους της. Στη φωτογραφία, η πλατεία, με την ανεπαίσθητη έως σήμερα αλλαγή στη μορφή της, υποδέχεται τους λιγοστούς διαβάτες κάποιο πρωινό του Μεσοπολέμου. Μέχρι το 1920, ήταν εντελώς αδιαμόρφωτη και χρησιμοποιείτο, κυρίως το βόρειο τμήμα της, ως χώρος αποξήρανσης των προϊόντων που παράγονταν στην περιοχή. Γι΄ αυτό και ήταν γνωστή ως πλατεία «αλωνίων». Πράγματι, «οι παραγωγοί, τον Αύγουστο, προτού αρχίσουν οι πλημμύρες του Παμίσου ξεφόρτωναν κάθε χρόνο τα καλαμπόκια της παραγωγής τους και τα ψιλοφάσουλα στην πλατεία, η οποία γέμιζε πέρα ως πέρα από τους σωρούς της παραγωγής του καθενός, ο οποίος έστηνε εκεί δίπλα το «γιατάκι» του και φύλαγε το σωρό του μέχρι να ξεραθεί καλά στον ήλιο αρκετές ημέρες … Όλη αυτή η υπαίθρια φιέστα της δουλειάς κρατούσε περισσότερο από ενάμισι μήνα και όταν τελείωνε άφηνε την πλατεία γεμάτη με τσόφλια ενός μέτρου περίπου».

Στράτου Κτεναβέα, *Μεσσηνιακή Επετηρίς 1908*, σελ. 51, Θ. Μ. Τσερπέ, *ό.π.*, σελ.72 .

Το πάρκο, γύρω στα 1930

Δημιουργήθηκε εκείνη την εποχή, όπως μαρτυρούν σε πρώτο πλάνο τα νεοφυτεμένα δενδρύλλια, με τη συρμάτινη περίφραξη. Ήταν μερικά στρέμματα τόπου με λίγα πεύκα, λιγότερους ευκάλυπτους και ακόμη λιγότερα πιπερόδεντρα. Στον ίδιο χώρο υψώνεται το επιβλητικό Ηρώο της πόλης, το οποίο κατασκευάστηκε χάρη στις δωρεές Νησιωτών μεταναστών της Αμερικής, προσδίδοντας μία νότα «εκμοντερνισμού» στην πόλη. Σε λίγο θα τοποθετηθεί και το ρολόι.

Γυμνάσιο, βόρειο τμήμα πλατείας, γύρω στα 1910

Το Γυμνάσιο Μεσσήνης, ο θερινός κινηματογράφος «Πάμισος», στο περιφραγμένο οικόπεδο (δυτικά), και οι μαθητές που χαλαρώνουν στο παγκάκι κάτω από τους ευκάλυπτους - φυτεύτηκαν τη δεκαετία 1890 - συνθέτουν το σκηνικό της φωτογραφίας.

Εθνική Τράπεζα, πλατεία, δεκαετία 1920

Η πλατεία της φωτογραφίας δεν θυμίζει σε πολλά την παλιά πλατεία των «αλωνίων». Έχει κτισθεί το εντυπωσιακό διώροφο μέγαρο της Εθνικής Τράπεζας, σε οικόπεδο που αγόρασε το 1925 η Τράπεζα από την τότε Κοινότητα Μεσσήνης. Δίπλα του (νότια) εξακολουθεί να στέκει το Καποδιστριακό πρώτο δημοτικό σχολείο. Απέναντι, η πέτρινη οβάλ εξέδρα είναι έτοιμη να υποδεχθεί κάθε Κυριακή και γιορτή τη νεοσύστατη Φιλαρμονική. Τα δένδρα – ευκάλυπτοι και ακακίες – από την εποχή του δημάρχου Καρατζά (δεκ. 1890), έχουν μεγαλώσει πια. Το κάδρο συμπληρώνουν λιγοστοί περιπατητές, οι οποίοι απολαμβάνουν το δημόσιο χώρο στη νέα του μορφή.

Β. Βεργόπουλου, *1829... Το πρώτο μας σχολείο στο Νησί*, Σωματείον Εθελοντών Μεσσήνης, σελ.98, Θ. Μ. Τσερπέ, *ό.π.*, σελ. 68,76

Πάρκο, καφενείο «Όαση», γύρω στα 1930

Μέσα στο νεοφυτεμένο πάρκο, νοτιοδυτικά του Ηρώου, διακρίνεται το αριστοκρατικό για την εποχή του καφενείο «Όαση» του Φασιλάκη, με απλωμένα τα τραπεζάκια και τις ψάθινες καρέκλες του. Στη δεξιά φωτογραφία, στο όμορφα διαμορφωμένο περιβάλλον του, Νησιώτες αστοί του Μεσοπολέμου αναζητούν μία όαση δροσιάς και ξεκούρασης. Διακρίνονται, από αριστερά, οι Γιώργος Καντιάνης, σιδηρέμπορος, Βασίλης Φιλιόπουλος, ξυλέμπορος, Νίκος Πετρόπουλος, ο περίφημος «Δημητριόλος», Ανδρέας Φιλιόπουλος, έμπορος, και Ντίνος Φωτόπουλος, έμπορος και επί πολλά έτη πρόεδρος του Εμπορικού Συλλόγου.

Εφ. *Ο Πάμισος*, Ιούν.-Ιούλ. 1997.

Πάρκο, ρολόι, αρτεσιανό φρέαρ, δεκαετία 1930

Στη φωτογραφία τα δενδρύλλια έχουν μεγαλώσει πια. Το δημοτικό ρολόι έχει αρχίσει να μετράει ... το χρόνο, τους διαβάτες και τα συμβάντα της μικρής πόλης. Επιπλέον, έχει γίνει γεώτρηση, όπως μαρτυρεί στη φωτογραφία η «φτερωτή» του αρτεσιανού. Από αυτό το αρτεσιανό και τη βρύση-αντλία του άλσους, υδρεύονταν για πολλά χρόνια πολλοί Νησιώτες.

Η Φιλαρμονική Μεσσήνης, 1923

Η «Φιλαρμονική Εταιρεία Μεσσήνης» ιδρύθηκε επί δημαρχίας Καρατζά, με την καθοριστική οικονομική συμβολή του ιερέα των Τριών Ιεραρχών παπα-Κοροβέση. Έκτοτε, λειτούργησε με διαλείμματα, είτε λόγω πολέμου, είτε λόγω οικονομικών δυσχερειών. Ο παπα-Κοροβέσης αγόρασε τα πρώτα όργανα και τις στολές της μουσικής μπάντας και κατασκεύασε στην πλατεία «ένα μεγάλο πέτρινο ανάβαθρο, οβάλ σχήματος, με ωραία αναλόγια γύρω γύρω, για να παιανίζη η Φιλαρμονική κάθε Κυριακή και γιορτή το απόγευμα, μέχρις αργά το βράδυ, κάτω από έναν πολυτελή φωτισμό, ενώ ο κόσμος έκανε βόλτες». Η Φιλαρμονική κατά καιρούς στεγάστηκε, τόσο στο μικρό κτίριο που βρισκόταν στο προαύλιο του πρώτου δημοτικού σχολείου στην πλατεία, όσο και στο βορεινό υπόγειο του δημαρχιακού καταστήματος.

Θ. Μ. Τσερπέ, *ό.π.*, σελ. 76, εφ. *Η Μεσσήνη*, Σεπτ.-Οκτ. 2009, Β. Βεργόπουλου, *ό.π.*, σελ. 94

Ο «Ποδοσφαιρικός Σύλλογος Μεσσήνης», 1929

Ιδρύθηκε το 1929, αλλά την επωνυμία «Ο Πάμισος» την πήρε το 1931. Η σπάνια αυτή φωτογραφία απεικονίζει την πρώτη ομάδα ποδοσφαίρου της Μεσσήνης, με τις πρασινόλευκες φανέλες. Οι παλιότεροι θυμούνται ότι οι αγώνες γίνονταν τότε σε ακαλλιέργητα χωράφια, μεγάλα οικόπεδα-αλάνες χωρίς φραγές και στην κεντρική πλατεία.

ΓΑΚ-Μεσσηνίας, *αρχείο Πρωτοδικείου Καλαμάτας,* αριθ. Απόφ. 696/1929 και αρ. 915/1931

Ζαχαροπλαστείο Βαλσαμάκη-Λαδά, κεντρική πλατεία, γύρω στα 1930

Νησιώτες σε στιγμές σχόλης, ίσως μετά από κάποια γιορτή, καλοντυμένοι, με κοστούμι, λαιμοδέτες, ρεπούμπλικες και ντρίτσες (=ψάθινα καπέλα) στο κεφάλι, και κάποιοι με ψαλιδισμένο το μουστάκι «α λα γαλλικά». Απολαμβάνουν το αναψυκτικό τους στο γνωστό προπολεμικά ζαχαροπλαστείο Βαλσαμάκη-Λαδά, το οποίο στεγαζόταν στα «ξυλάρμενα», όπως αποκαλούσαν τα ξύλινα παραπήγματα της κεντρικής πλατείας. Οι ιδιοκτήτες του διακρίνονται μπροστά από τις ξύλινες τζαμωτές προθήκες (οι όρθιοι αριστερά). Ήταν το αριστοκρατικό στέκι του Νησιού. Χώρος για κοινωνικές εκδηλώσεις, χοροεσπερίδες, αλλά και σημείο συνάντησης υποψηφίων μελλονύμφων και «φανερωμάτων»!
Γύρω στα 1920, στο ίδιο κτίριο, στεγαζόταν το ζαχαροπλαστείο του Σκαπέρδα, ο οποίος είχε έλθει από τα Γιάννενα, λίγο πριν την απελευθέρωση της Ηπείρου.

Π. Τσούση, «Ζαχαροπλαστείο Βαλσαμάκης-Λαδάς στο Νησί», εφ. *Η Μεσσήνη*, Ιαν-Φεβρ., Μάρτ.-Απρ. 1998

Βιβλιοπωλείο-Χαρτοπωλείο-Είδη ψιλικών Αθ. Α. Πατσιώτη, κεντρική πλατεία, 1929

Βρισκόταν στη νοτιοδυτική πλευρά της κεντρικής πλατείας. Μεγάλο μαγαζί. Έβρισκε κανείς σχεδόν τα πάντα. Όλη η επαρχία από ΄κεί ψώνιζε, λιανικά ή χονδρικά. Λειτουργούσε και ως αποθήκη ψιλικών και ειδών κυνηγίου.

Βιβλιοπωλείο-Χαρτοπωλείο-Είδη ψιλικών Αθ. Α. Πατσιώτη, 1929

Σε πρώτο πλάνο φαίνονται γραμμόφωνα της εποχής και ένας πελάτης να αγοράζει δίσκους. Πίσω από τις τζαμωτές προθήκες στέκεται ο Αθανάσιος Πατσιώτης (δεξιά), με το βοηθό του. Στα ξύλινα ράφια «μοστράρουν» βιβλία, δίσκοι, διαφημιστικές αφίσες της Columbia κ.ά.

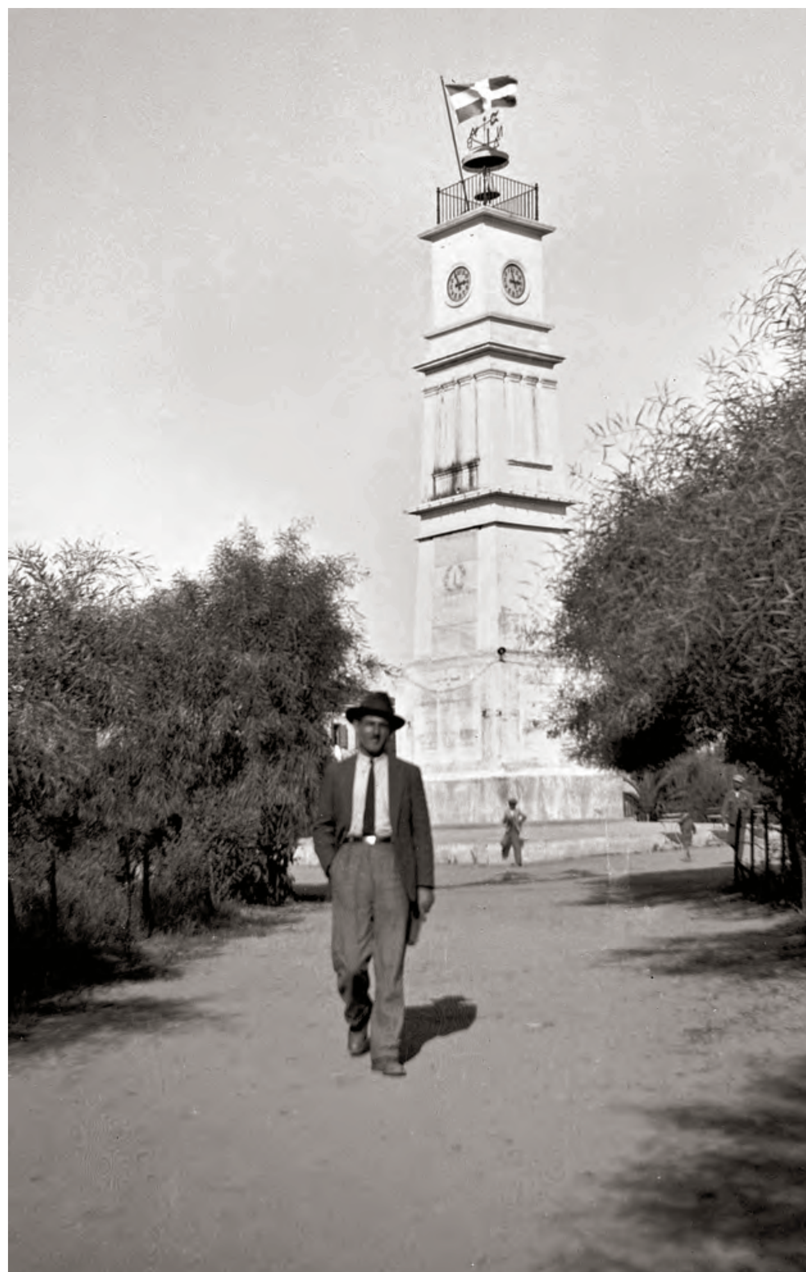
Βιβλιοπωλείο-Χαρτοπωλείο-Είδη ψιλικών Αθ. Α. Πατσιώτη, 1929

Ο Αθανάσιος Πατσιώτης επιδεικνύει είδη κυνηγίου στον πελάτη του, ενώ ο νεαρός βοηθός του έχει στραμμένο το βλέμμα και την προσοχή του στο φακό.

«Μεθυσμένη Πολιτεία»

Εδώ, στο πάρκο της πλατείας, ένα φθινόπωρο της Μεταξικής περιόδου έστησε τη «σκηνή» του ο θίασος που αναφέρεται στη «Μεθυσμένη Πολιτεία» του Νησιώτη Σωτήρη Πατατζή.
Το γεγονός τάραξε τα ήσυχα νερά της μικρής επαρχιακής πολιτείας και σκόρπισε στους κατοίκους της μια αίσθηση γοητείας, έρωτα κι ονείρου. «Ήτανε φθινόπωρο», διαβάζουμε στο μυθιστόρημα, «τότε που ήρθανε στη μικρή μας πολιτεία. Στήσανε το μεγάλο τους τσαντίρι στην πλατεία κι ένας από το μπουλούκι, που φορούσε μια μπλε ναυτική φανέλα και ήτανε μαλλιαρός σαν πίθηκος, μας είπε πως οι παραστάσεις θ΄αρχίζανε την Κυριακή. Η σκηνή είναι κωνική και καταπράσινη.
Κι έτσι καθώς την τριγυρίζουν οι πιπεριές και οι ακακίες του μικρού μας άλσους, μοιάζει μ΄ ένα πράσινο έλατο που φύτρωσε ξαφνικά και κοιτάζει γύρω του με μεγάλη απορία».

Σωτήρη Πατατζή, *Μεθυσμένη Πολιτεία*, εκδ. Φέξης, σελ. 11

«Μεθυσμένη Πολιτεία»

Το 1980, το μυθιστόρημα έγινε σίριαλ και προβλήθηκε από την ΕΡΤ. Η μουσική επένδυση της τηλεοπτικής σειράς έγινε από το Δημήτρη Ιατρόπουλο (στίχοι) και το Μανώλη Μικέλη (μουσική). Διαβάζουμε στην τελευταία στροφή του ομώνυμου τραγουδιού: «Μεθυσμένη πολιτεία/ κάποιας άλλης εποχής/ σε γυρεύω στο τραγούδι της βροχής, μια παλιά φωτογραφία/ στο συρτάρι το κλειστό,/ μεθυσμένη πολιτεία, σ΄αγαπώ».

Περίπατος στο πάρκο, Φεβρουάριος 1939

Καλοντυμένες δεσποινίδες του Μεσοπολέμου κάνουν τη βόλτα τους στο όμορφο άλσος της πλατείας, με τους ευκάλυπτους, τις πιπεριές και τις ακακίες.

Σε καφενείο, δεκαετία 1930

Μια παρέα Νησιωτών κάθεται στο μαγαζί του Γιάννη Χαρλέπα, στο ξύλινο παράπηγμα (αριστερά), που εφαπτόταν στην ανατολική πλευρά του πρώτου Δημοτικού Σχολείου, από το οποίο φαίνεται μόνον ο τοίχος της αυλής του. Σε δεύτερο πλάνο διακρίνεται μία επίσης ξύλινη παράγκα, η οποία βρισκόταν μέσα στην αυλή του σχολείου. Εδώ, πρωτολειτούργησε το 1936, αλλά και αργότερα στη διάρκεια του πολέμου (1943), θερινός κινηματογράφος από το Νικόλαο Π. Δουβόγιαννη.

Β. Βεργόπουλου, *ό.π.*, σελ. 99-102, Δ.Βαλαβάνη, *Άλλες εποχές*, *ό.π.*, σ. 64

Τα «ανθισμένα πέτα», δεκαετία 1930

Τι να γιορτάζουν άραγε οι καλοντυμένοι Νησιώτες με την μπουτονιέρα στο αριστερό πέτο του σακακιού τους; Ανάμεσά τους και ο γιατρός Παναγιώτης Κορκονικήτας (ο όρθιος, με το λευκό κουκουλάρικο κοστούμι). Διακρίνονται, επίσης, οι Φωκίων Βρεττός, Ηλίας Τσώνης, Χρήστος Κεχαγιάς (καθιστοί, από αριστερά). Στη δεύτερη σειρά, είναι οι Γεώργιος Κόκκαλης, Γεώργιος Κοκκινάκης, Μιχαήλ Σιδερέας, Χαρίλης Δουβόγιαννης και Γιάννης Πολυχρονέας.

Εφ. *Η Μεσσήνη*, Ιαν.-Φεβρ. 1999

Γ΄ Δημοτικό Σχολείο Μεσσήνης, 1936 ίσως

Καλοντυμένοι μαθητές και μαθήτριες, γύρω στα 1936, με λουλούδια στα χέρια τα κορίτσια και με λουλουδένια μπουτονιέρα στο πέτο τα αγόρια, φωτογραφίζονται μαζί με το δάσκαλό τους Σπύρο Κουλέτση. Άραγε, γιορτάζουν την Πρωτομαγιά;

«Οικοκυρική Σχολή Μεσσήνης υπό τη διεύθυνση του μηχανικού Πότη Μπεκάκου, 4 Οκτωβρίου 1937»

Έτσι γράφει η αναμνηστική φωτογραφία, που δόθηκε στην εικονιζόμενη μαθήτρια Μαρία Ηλιοπούλου (πρώτη σειρά, κέντρο). Εδώ, νεαρά κορίτσια, στην αυλή ενός Νησιώτικου σπιτιού του Μεσοπολέμου, μαθαίνουν εργόχειρο («κοφτό ασπροκέντι») πάνω σε γαζωτικές μηχανές Technoexport, όπως μαρτυρούν οι δυο διαφημιστικές αφίσες του τοίχου.

Μικρασιάτες πρόσφυγες στη Μεσσήνη

Η Μεσσήνη υποδέχεται εκατοντάδες πρόσφυγες, μετά τον ξεριζωμό τους από τη γενέθλια γη της Μικράς Ασίας. Εδώ, απέκτησαν στέγη στο «λίθινο» προσφυγικό συνοικισμό, που ιδρύθηκε το 1930, στη συνοικία Παλαιά Βρύση, και οργανώθηκαν γύρω από τον «Σύλλογο των εν Μεσσήνη προσφύγων», που ιδρύθηκε στις 30 Ιουνίου 1931. Οι εικονιζόμενοι πρόσφυγες ακολούθησαν την παρακάτω πορεία (από πάνω αριστερά): Το ζευγάρι ήλθε από την ανατολική Θράκη, το 1924. Αρχικά, στον Πειραιά και το 1936 στη Μεσσήνη. Στη δεύτερη φωτογραφία, ο πατέρας ήλθε στη Μεσσήνη το 1922, από το Αϊδίνι της Μικράς Ασίας. Στην κάτω αριστερή φωτογραφία, η χήρα μάνα (77 ετών) ήλθε το 1922 από την Ινέπολη, με τα δύο παιδιά της. Στη διπλανή φωτογραφία, η χήρα μάνα (ετών 53) ήλθε το 1922 από τη Χιλή Μ. Ασίας, με τα τέσσερα παιδιά της.

ΓΑΚ-Μεσσηνίας, *αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Ν. Μεσσηνίας*

Το Δ.Σ. του Φιλοπτώχου Συλλόγου Κυριών Μεσσήνης, 1937

Στη διάρκεια της δύσκολης δεκαετίας του 1920 και ενώ το προσφυγικό ζήτημα ήταν σε εξέλιξη, ιδρύθηκε, το 1928, ο «Φιλόπτωχος Σύλλογος Κυριών Μεσσήνης», με σκοπό τη βοήθεια και ηθική υποστήριξη των απόρων.
Στη φωτογραφία διακρίνονται τα μέλη του συλλόγου: Ρουμπίνη Καρελλά, Βούλη Σκιαδά, Αντιγόνη Χρόνη (καθιστές, από αριστερά) και Ρόη Καρακώστα, Αθανασία Πλεμμένου, Ρουμπίνη Κρασσακοπούλου, Αντιγόνη Φιλιοπούλου, Ιουλία Καντιάνη (όρθιες από αριστερά). Όλες γόνοι ή σύζυγοι εύπορων οικογενειών της Μεσσήνης.

ΓΑΚ-Μεσσηνίας, *αρχείο Πρωτοδικείου Καλαμάτας,* αριθ. Απόφ. 541/14 Ιουν. 1928, εφ. *Η Μεσσήνη*, Ιούλ.-Αύγ. 1997

Υποδοχή του Γεωργίου Β΄
στο σιδηροδρομικό σταθμό Μεσσήνης, 13 Απριλίου 1937

Ο Γεώργιος Β΄ επισκέφθηκε τη Μεσσήνη τον Απρίλιο του 1937, στο πλαίσιο περιοδείας του στην Πελοπόννησο. Εκεί, έφθασε με τη βασιλική αμαξοστοιχία. Το μονάρχη συνόδευε κυβερνητικό κλιμάκιο του καθεστώτος Μεταξά, αποτελούμενο από τους Αλ. Κορυζή (υπουργό Πρόνοιας), Κων. Μπουρμπούλη (υφυπουργό Πολιτικού Γραφείου) και Κων. Μανιαδάκη (υπουργό Ασφαλείας). Όπως μας πληροφορεί ο τοπικός Τύπος, στο Σταθμό είχε συγκεντρωθεί πλήθος κόσμου που ζητωκραύγαζε «Ζήτω ο Βασιλεύς», «Καλώς μας ήλθες γιε του Αητού», «Χριστός Ανέστη», και εκδήλωνε τα συναισθήματά του πετώντας τους «πίλους» του στον αέρα. Στη συνέχεια, ο πρόεδρος της Κοινότητας Μεσσήνης, Αναστάσιος Πετρόπουλος, προσφώνησε το βασιλιά και του ευχήθηκε το «ευ παρέστη».

Εφ. *Σημαία*, 13 Απρ. 1937

Υποδοχή του Γεωργίου Β΄,
Εθνική Τράπεζα,
13 Απριλίου 1937

Από το σιδηροδρομικό σταθμό, ο Γεώργιος Β΄ κατευθύνθηκε με αυτοκίνητο προς την κεντρική πλατεία της πόλης. Εκεί, εμφανίσθηκε στον εξώστη του υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας και αργότερα δέχθηκε στην κεντρική αίθουσα της Τράπεζας τις τοπικές Αρχές και λαϊκές αντιπροσωπείες, οι οποίες του υπέβαλαν υπομνήματα για διάφορα ζητήματά τους. Από τη Μεσσήνη αναχώρησε επευφημούμενος και, αφού επιβιβάστηκε στο αυτοκίνητό του, επέστρεψε στην Καλαμάτα.

Εφ. *Σημαία*, 13 Απρ. 1937

Υποδοχή του Γεωργίου Β΄, 13 Απριλίου 1937

Αναμνηστική φωτογραφία μπροστά από το καφενείο «Ο Παρνασσός» (στην οδό Φεσσά), την ημέρα της υποδοχής του βασιλιά Γεωργίου Β΄. Σε πρώτο πλάνο Νησιώτες φουστανελοφόροι. Στην πρόσοψη του μαγαζιού κυματίζουν σημαίες για την περίσταση, ενώ στην είσοδο η αναρτημένη πινακίδα γράφει: «παγωτό, γκαζόζες».

Παρέλαση, κεντρική πλατεία, 13 Απριλίου 1937

Η μαθητιώσα νεολαία δίνει το «παρών» την ημέρα της επίσκεψης του Γεωργίου Β΄. Νεαροί, μέλη της οργάνωσης του καθεστώτος Μεταξά, και κορίτσια με παραδοσιακές φορεσιές παρελαύνουν στην κεντρική πλατεία.

Εγκαίνια υδραυλικών έργων Παμίσου από τον Ιωάννη Μεταξά, 26 Απριλίου 1939

Το πρωί της 26ης Απριλίου του 1939, ο Ιωάννης Μεταξάς μετέβη στη Μακαρία γη, όπου εγκαινίασε τα υδραυλικά έργα Παμίσου. Στα εγκαίνια παραβρέθηκαν ο Μητροπολίτης Γυθείου και Οιτύλου Προκόπιος Καλλιατζής, ο Νομάρχης Παπαδήμας, τα παιδιά της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας Μεσσήνης, η Χωροφυλακή και πλήθος κόσμου. Στη συνέχεια, μίλησε ο Μεταξάς στο συναθροισμένο πλήθος και αναφέρθηκε στη σημασία των υδραυλικών έργων του Παμίσου, ζήτημα που τον είχε απασχολήσει ήδη από την εποχή που ήταν υπουργός Συγκοινωνιών (1926).

Εφ. *Σημαία*, 27 Απρ. 1939

Υποδοχή και ομιλία Ιωάννη Μεταξά στη Μεσσήνη, 26 Απριλίου 1939

Αμέσως μετά τα εγκαίνια, ο Ιωάννης Μεταξάς επισκέφθηκε την πόλη της Μεσσήνης. Στη φωτογραφία φαίνεται η εντυπωσιακή αψίδα υποδοχής, που είχε στηθεί στην πλατεία. Πλήθος κόσμου στέκεται, μπροστά από τα «δημοτικά μαγαζιά» (σήμερα δεν υπάρχουν) και παρακολουθεί την ομιλία του Κυβερνήτη, σχετικά με τα αγροτικά χρέη και τη ρύθμισή τους. Διακρίνονται οι συνεταιρισμένοι αγρότες της περιοχής με λάβαρα στα χέρια, όπου αναγράφεται το όνομα της κοινότητας ή ο τίτλος του συνεταιρισμού («Κοινότης Μαδένης», «Κοινότης Καλαμαρά», «Συνεταιρισμός Λυκοτράφου», «Γεωργικός Συνεταιρισμός Μεσσήνης», «Γεωργικός Συνεταιρισμός Αριστομένους» κ.ά.).

Εφ. *Σημαία*, 27 Απρ. 1939

Το Νησιώτικο Καρναβάλι, βασισμένο στην τοπική παράδοση, μετρά πάνω από ενάμισι αιώνα ανελλιπούς ζωής, με εξαίρεση τις πολεμικές περιόδους. Διαχρονικά έθιμα και δρώμενα του λαϊκού πολιτισμού διαμορφώνουν το δικό του, ιδιότυπο χαρακτήρα. Τα οικογενειακά τραπέζια με την πατροπαράδοτη μακαρονάδα το Σάββατο το βράδυ, παραμονή της τελευταίας Κυριακής της Αποκριάς. Οι φωτιές από κορμούς δένδρων και οι χοροί γύρω απ΄ αυτές, στις γειτονιές, το βράδυ της Κυριακής της Τυρινής. Το κρέμασμα της γρια-Συκούς, το πρωί της Καθαροδευτέρας, στη συνοικία Αργαστηράκι. Ο σατιρικός λόγος του «βασιλιά» της Αποκριάς Καρνάβαλου και η παρέλαση των αρμάτων στην κεντρική πλατεία. Οι χοροί των φουστανελοφόρων υπό τους ήχους της πίπιζας και των τυμπάνων. Οι μασκαράτες και οι ομάδες ντομινοφόρων στις ρούγες της πόλης, είναι μερικές από τις χαρακτηριστικές εορταστικές εκδηλώσεις του παραδοσιακού Καρναβαλιού του Νησιού. Η αθρόα συμμετοχή του κόσμου, η αμεσότητα, τα χωρατά, οι φάρσες, οι αθυροστομίες, τα σκωπτικά τραγούδια, το κρασί, το γλέντι συμπληρώνουν το εύθυμο σκηνικό. Τι καλύτερη συνταγή για λίγες ώρες ξενοιασιάς κι ανεμελιάς!

Ηλ. Μπιτσάνη, «Το Νησιώτικο Καρναβάλι στη διαδρομή του χρόνου, 120 χρόνια από το πρώτο ρεπορτάζ», εφ. *Ελευθερία*, 2-3 Φεβρ. 2013 (σε συνέχειες), Δ. Ρούτση, «Οι Απόκριες και το Καρναβάλι την Καθαρά Δευτέρα στη Μεσσήνη», εφ. *Ο Πάμισος*, Μάρτ.-Απρ. και Μάιος-Ιούν. 1995

Απόκριες, Μεσσήνη, δεκαετία 1920

Οι κόρες του μεγαλέμπορου Νικόλαου Τζώρτζη,
Ελένη και Ναυσικά, σε αναμνηστική αποκριάτικη φωτογραφία.

Απόκριες, κεντρική πλατεία, δεκαετία 1930

Η κεντρική πλατεία στολισμένη με πολύχρωμα σημαιάκια, τα καφενεία της κατάμεστα από κόσμο, η ατμόσφαιρα εορταστική. Όλοι και όλα περιμένουν το «βασιλιά Καρνάβαλο» να εμφανισθεί «εφ΄αμάξης διά της οδού Τριπόλεως, παρακολουθούμενος υπό του επιτελείου του και πλήθους πανηγυριστών μετά τυμπάνων και εγχωρίων οργάνων, προπορευομένης της Φιλαρμονικής. Η πομπή θέλει καταλήξει εις την πλατείαν, οπόθεν ο Καρνάβαλος θέλει εκφωνήσει από εξώστου τον πανηγυρικόν της ημέρας δίδων το σύνθημα της γενικής ευθυμίας ... Χοροί από νέους και νεανίδας, μεταμφιεσμένους και μη, εις την πλατείαν και εις διάφορα άλλα σημεία, θέλουσι ποικίλλει την πανηγυρικήν όψιν της πόλεως».

Εφ. *Σημαία*, 19 Φεβρ. 1936

Απόκριες, Μεσσήνη, 1912, 1929

Ο Νησιώτης Ξενοφών Βακαλόπουλος, ντυμένος τσιγγάνα το 1912 (αριστερά), και «Μις Μεσσήνη» το 1929 (δεξιά). Ως «Μις Μεσσήνη», σατιρίζοντας ουσιαστικά το νεοσύστατο θεσμό των καλλιστείων, πήρε το πρώτο βραβείο μεταμφίεσης. Ο τοπικός Τύπος περιγράφει την επιτυχημένη μεταμφίεσή του ως εξής: «Ούτος επιβαίνων αυτοκινήτου παρίστανε την «Μις Μεσσήνη», μιας γυναικός αδυνάτου, βαμμένης ουκ ολίγον, πλην όμως τελείου τύπου καλλονής».

Εφ. *Ελευθερία*, 21 και 26 Φεβρ. 2013, εφ. *Σημαία*, 21 Μαρτ. 1929

Απόκριες, πάρκο, Μάρτιος 1937

Νέοι και νέες της «καθώς πρέπει» κοινωνίας της Μεσσήνης φωτογραφίζονται στο πάρκο της κεντρικής πλατείας, την Καθαροδευτέρα του 1937. Στο ξεφάντωμα του Καρναβαλιού συμμετέχουν όλοι, αδιακρίτως κοινωνικής προέλευσης, γι΄ αυτό ένα προπολεμικό φύλλο της εφημερίδας «Θάρρος» γράφει: «Ο αριστοκράτης συμφύρεται με τον πιο λαϊκό τύπο, η πιο μονταίν δεσποινίς ή κυρία χορεύει καρσιλαμά με τις πιο απλοϊκές γυναικούλες… και είναι τόσο γραφική η ανάμειξις αυτή λαού και αριστοκρατίας. Το ζαχαροπλαστείον Λαδά και η «Όασις», τα πιο αριστοκρατικά κέντρα, έχουν γίνει τόπος που δεν γνωρίζει το σκυλί τον αφέντη του».

Εφ. *Θάρρος*, 9 Μαρτ. 1938

Ναός Αγίου Δημητρίου, συνοικία Αργαστηράκι, προπολεμικά

Η ενορία του Αγίου Δημητρίου και η συνοικία Αργαστηράκι στο Λιμοχώρι είναι συνυφασμένες με το μύθο της γρια-Συκούς και το έθιμο της «κρεμάλας». Εδώ, σύμφωνα με την παράδοση, απαγχονίστηκε η ονειροκρίτισσα γρια-Συκού από τον Ιμπραήμ πασά, επειδή το 1827 εξήγησε μεθυσμένη, όπως ήταν συνήθως, ένα κακό όνειρό του και είχε το θάρρος να προφητεύσει την καταστροφή του Τουρκοαιγυπτιακού στόλου στο Ναβαρίνο και την τελική εκδίωξή του από την Πελοπόννησο, πράγμα που εξαγρίωσε τον Ιμπραήμ. Στη δεξιά φωτογραφία, η διώροφη οικία, πρώην ιδιοκτησίας του γιατρού Μουρίκη, όπου στεγάστηκε αργότερα το 4ο Δημοτικό Σχολείο, σύμφωνα με μαρτυρία του Π. Δασκαρόλη, υπήρξε μάρτυρας χιλιάδων τέτοιων… εκτελέσεων, πάντα Καθαροδευτέρα!

«Κρεμάλα», 1937

Ο κύριος της «κρεμάλας» δεν κατάφερε να γλυτώσει τον απαγχονισμό! Η λήψη έγινε στις 15 Μαρτίου 1937, δηλαδή τη χρονιά της αναβίωσης του εθίμου. Όπως πληροφορούμαστε από τον τοπικό Τύπο, «το αθάνατον έθιμον της ιστορικής κρεμάλας … θέλει αναβίωση και εφέτος, όπου και θα κρεμασθή πας μη ευθυμών επαρκώς».

Εφ. *Σημαία*, 11 Μαρτ. 1937

Απόκριες. Σύλλογος Φιλαρμονικής Μεσσήνης, δεκαετία 1930

Το διοικητικό συμβούλιο της Φιλαρμονικής Μεσσήνης, μετά το πέρας των καρναβαλικών εκδηλώσεων, απαθανατίζεται μέσα στο αποκριάτικα διακοσμημένο φωτογραφείο του Α. Λ. Σπανού.

Απόκριες. Μανδολινάτα Μεσσήνης, 1946

Η Μανδολινάτα της Μεσσήνης, με το μαέστρο της Θανάση Πετρουλάκη (δεξιά, με την καρικατούρα ημίψηλου καπέλου), ποζάρει στο φακό την Καθαροδευτέρα του 1946.

Απόκριες. Χοροί στην πλατεία, 7 Μαρτίου 1938

Στη φωτογραφία, Νησιώτες φουστανελοφόροι χορεύουν λεβέντικα, ενώπιον της πιλοφορούσας ελλανοδίκου επιτροπής, που παρακολουθεί πάνω στην ειδική εξέδρα μπροστά από το κτίριο του πρώτου Δημοτικού Σχολείου (μετέπειτα Α.Τ.Ε.). Για την συγκεκριμένη Καθαροδευτέρα ο τοπικός Τύπος γράφει: «Ιδιαιτέραν εντύπωσιν έκανε εις το κοινόν μία ομάς ευσταλών φουστανελοφόρων με ομοιόμορφες φουστανέλες και φέρμελες, η οποία εχόρευσε με πρωτοφανή μαεστρία τον τσάμικο και απέσπασε τα συγχαρητήρια της επιτροπής και τα χειροκροτήματα των χιλιάδων λαού που τον παρακολούθησε».

Εφ. *Θάρρος*, 9 Μαρτ. 1938

Απόκριες. Μουσικοί μπροστά από το πρώτο Δημοτικό Σχολείο Μεσσήνης (μετέπειτα Α.Τ.Ε.), δεκαετία 1930

Το ενσταντανέ αποτυπώθηκε μια Καθαρή Δευτέρα, από τον εξόριστο Τούρκο φωτογράφο του Μεσοπολέμου, Αλή Σαμή μπέη – άλλοτε υπασπιστή και φωτογράφο του σουλτάνου- ο οποίος περιόδευσε σε πολλές πόλεις της Ελλάδος, ανάμεσά τους και στη Μεσσήνη. Εδώ, μία παρέα Καλαματιανών, μέλη της «Χορωδίας-Μανδολινάτας Καλαμάτας», ποζάρουν με αποκριάτικες στολές και μουσικά όργανα στα χέρια, μπροστά από το κτίριο του πρώτου Δημοτικού Σχολείου της Μεσσήνης, στην κεντρική πλατεία.

Από προφορική μαρτυρία του κ. Σταύρου Καλυβιώτη, γιού ενός των εικονιζομένων

Μονή Βουλκάνου - Κάθοδος της εικόνας της Παναγίας στη Μεσσήνη

Με φόντο το όρος της Ιθώμης, προβάλλει η ιστορική μονή του Βουλκάνου, όπου απόκειται το παλλάδιο της εικόνας της Παναγίας. Κάθε Δεκαπενταύγουστο, η μονή εορτάζει την Κοίμηση της Θεοτόκου. Η ιερή εικόνα κατεβαίνει στην πόλη της Μεσσήνης, συνοδευόμενη από εκατοντάδες πιστούς, οι οποίοι διανύουν, πεζοπορώντας, απόσταση είκοσι χιλιομέτρων. Αρχικά, η προσκυνηματική κάθοδος γινόταν τον Αύγουστο μήνα. Όμως, το 1929, λόγω της αλλαγής του ημερολογίου και για τις ανάγκες του εμπορίου εκείνης της εποχής, καθιερώθηκε να γίνεται στις 20 Σεπτεμβρίου. Η επίσημη υποδοχή της εικόνας γίνεται στην είσοδο της Μεσσήνης, στην Παλιά Βρύση, στο παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής, από τον Μητροπολίτη Μεσσηνίας, τις αρχές του τόπου και πλήθος κόσμου. Πάνδημη είναι η λιτανεία που ακολουθεί στους κεντρικούς δρόμους της πόλης, για να καταλήξει στο ναό της Ζωοδόχου Πηγής, όπου και θα παραμείνει η ιερή εικόνα για προσκύνημα.

Μονή Βουλκάνου, 1931

Σημείο αναφοράς για τους κατοίκους της περιοχής. Εδώ, ο «Σύλλογος Χριστιανικής Κοινωνίας Μεσσήνης», στο πλαίσιο της πρώτης εκδρομικής του εξόρμησης, επισκέπτεται το ιστορικό μοναστήρι, στις 14 Ιουνίου 1931.

Λιτανεία στην πλατεία, δεκαετία 1930

Στιγμιότυπο από το εορταστικό εννιαήμερο, κατά τη διάρκεια του οποίου η Μεσσήνη αποτελούσε θρησκευτικό και οικονομικό κέντρο, προσελκύοντας πλήθος κόσμου από την ευρύτερη περιοχή.

Κάθοδος της εικόνας της Παναγίας από τη μονή Βουλκάνου, δεκαετία 1920

Τότε που η κάθοδος και η λιτάνευση της ιερής εικόνας γινόταν Αύγουστο μήνα. Στη φωτογραφία διακρίνονται ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Μελέτιος Σακελλαρόπουλος, ο Ηγούμενος της μονής, κληρικοί, πιστοί και η Φιλαρμονική παιανίζουσα.

Κάθοδος της εικόνας της Παναγίας από τη μονή Βουλκάνου, δεκαετία 1930

Ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Πολύκαρπος Συνοδινός, εν μέσω κληρικών και μοναχών, υποδέχεται, στις 20 Σεπτεμβρίου, την ιερή εικόνα στην Παλιά Βρύση, στο εκκλησάκι της Αγίας Παρασκευής. Ακολουθεί ο Ηγούμενος της μονής Νεόφυτος Μπατάλιας κρατώντας την εικόνα της Παναγίας.

Λιτανεία, οδός Καπετάν Κρόμπα, δεκαετία 1930

Από το παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής, εν πομπή, κληρικοί, εξαπτέρυγα, σημαίες και λάβαρα των σωματείων, τμήματα Στρατού, η Φιλαρμονική του Δήμου, οι αρχές του τόπου και πλήθος κόσμου ακολουθούν τη λιτανεία της ιερής εικόνας.

Λιτανεία, οδός Καπετάν Κρόμπα, δεκαετία 1930

Η θρησκευτική πομπή περνάει από την οδό Καπετάν Κρόμπα. Σε λίγο θα στρίψει για να φθάσει στην κεντρική πλατεία.

Λιτανεία, κεντρική πλατεία, δεκαετία 1930

Η λιτανεία της εικόνας της Παναγίας της Βουλκανιώτισσας έχει φθάσει στην κεντρική πλατεία, στο ύψος των «δημοτικών μαγαζιών», τα οποία κατασκευάστηκαν στις αρχές του 1880. Γύρω στα 1940, πρέπει να κατεδαφίστηκαν ή να κάηκαν, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες παλαιοτέρων. Έτσι, απελευθερώθηκε ένα μεγάλο οικοδομικό τετράγωνο, εξαιρετικά ωφέλιμο για την ευρυχωρία της πλατείας.

Β. Βεργόπουλου, *ό.π.*, σελ.97-98

Λιτανεία, κεντρική πλατεία, δεκαετία 1930

Το πλήθος των πιστών έχει φθάσει στο Ηρώο-Ρολόι, σήμα κατατεθέν για την πόλη. Στη φωτογραφία διακρίνεται το τιμητικό άγημα Στρατού που συνοδεύει την εικόνα, καθώς και τα ομπρελίνα των γυναικών και τα κάθε λογής καπέλα που φοράνε οι άνδρες, σκιάδια, ρεπούμπλικες, κλακ, ντρίτσες και τραγιάσκες, όπως επέβαλλε η συνήθεια της εποχής και η ανάγκη προστασίας από το ζεστό ήλιο του Σεπτεμβρίου. Από την πλατεία η πομπή θα κατευθυνθεί ανατολικά προς τη συνοικία της Πανηγυρίστρας, για να εναποτεθεί η ιερή εικόνα στο ναό της Ζωοδόχου Πηγής.

Ναός Ζωοδόχου Πηγής, συνοικία Πανηγυρίστρας, δεκαετία 1930

Στον εικονιζόμενο ναό (μετόχι της μονής Βουλκάνου), θα παραμείνει για προσκύνημα επί εννιά ημέρες η εικόνα της Παναγίας της Βουλκανιώτισσας. Τόση θα είναι και η διάρκεια του Νησιώτικου πανηγυριού, το οποίο διεξάγεται μέχρι σήμερα στον εξωτερικό περίβολο του ναού. Αρχικά, το πανηγύρι γινόταν τον Αύγουστο, διαρκούσε μόνο δύο ημέρες (22-23 Αυγούστου) και ήταν αποκλειστικά ζωοπανήγυρη. Το 1875, είχε διάρκεια τρεις ημέρες (22-24 Αυγούστου) και είχε επεκταθεί και σε εμποροπανήγυρη. Το 1929, αποφασίστηκε να γίνεται από 20 έως 27 Σεπτεμβρίου. Σήμερα, διεξάγεται τον ίδιο μήνα, αλλά από 20 έως 28 (γνωστό ως «τ΄ αννιάμερα»).

Εφ. *Πελοπόννησος*, 25 Αυγ. 1861, σελ. 3, Μιλτιάδου Μπούκα, *Οδηγός Εμπορικός, Γεωγραφικός και Ιστορικός των πλείστων κυριωτέρων πόλεων της Ελλάδος του έτους 1875*, εν Αθήναις, τύποις «Ελληνικής Ανεξαρτησίας», 1875, σελ. 136, εφ. *Σημαία*, 31 Αυγ. 1929

«Μπεζεστένι», εμποροπανήγυρη-ζωοπανήγυρη, συνοικία Πανηγυρίστρας

Στα βορειοανατολικά της πόλης, στη γειτονιά της Πριγκιπέσσας Ιζαμπώς, κατασκευάστηκε το 1927 το «μπεζεστένι» (αριστερά), χώρος εμπορίου, μια μεγάλη αλάνα περιτοιχισμένη με πλινθότοιχο, αρχικά. Τότε, μεταφέρθηκε εδώ και το Νησιώτικο πανηγύρι από την κεντρική πλατεία των «αλωνίων». Σε αυτό το χώρο της Πανηγυρίστρας στήνονταν «μπαράκες», όπου εξέθεταν και πουλούσαν οι εμπορευόμενοι την πραμάτεια τους: υφάσματα, έτοιμα ρούχα, παπούτσια, ψιλικά είδη, παιχνίδια, χαλκώματα, κοσμήματα και, γενικά, κάθε είδος εμπορεύματος πλην τροφίμων. Η ενοικίαση των παραπηγμάτων γινόταν με δημοπρασία. Στις φωτογραφίες, κάτοικοι της Μεσσήνης αλλά και από τα γύρω χωριά, έχοντας μαζέψει τα σύκα και τις σταφίδες όλο το καλοκαίρι, ψωνίζουν τα απαραίτητα για το σπίτι, τις δουλειές και τις προίκες των κοριτσιών τους. Παράλληλα, εκτός από την εμποροπανήγυρη, έξω από τον περίβολο του ναού, στη νοτιοανατολική του πλευρά, απλωνόταν και η ζωοπανήγυρη, όπου πουλούσαν όλα τα είδη των κατοικίδιων ζώων, κυρίως μουλάρια, βόδια, άλογα, γιδοπρόβατα, γουρουνόπουλα κ.ά.

Εφ. *Σημαία*, 18 Σεπτ. 1937, Θ. Μ. Τσερπέ, ό.π., σελ. 97, εφ. *Η Μεσσήνη*, Ιαν.-Φεβρ. 1995, εφ. *Ο Πάμισος*, Ιαν.-Φεβρ. 2006

Στην εξοχή της Μεσσήνης, γύρω στα 1940

Ο Μεσοπόλεμος αναδίνει ακόμη χρώματα κι αρώματα. Νέοι και νέες, κρατώντας λουλούδια του αγρού στο χέρι, κόντρα στο κρύο του χειμώνα, απολαμβάνουν στιγμές ανεμελιάς στην εξοχή. Τρίτος από δεξιά, με το πανωφόρι, είναι ο ερασιτέχνης φωτογράφος Χρήστος Αλειφέρης, ο οποίος αποτύπωσε με το φακό του πολλές στιγμές ιστορικού ενδιαφέροντος, αλλά και στιγμιότυπα από εορταστικές εκδηλώσεις της αγαπημένης του γενέτειρας Μεσσήνης.

Πρωτομαγιά 1940

Τον Μάιο του 1940 τίποτα δεν προμήνυε στην ήσυχη πολιτεία της Μεσσήνης ότι σε λίγους μήνες θα ξεσπούσε πόλεμος. Εδώ, μια παρέα νέων χαίρεται τη Νησιώτικη φύση.

Μετά τη δίνη του πολέμου, η Μεσσήνη ανακτά τους ρυθμούς της ειρηνικής ζωής και αρχίζει να ονειρεύεται το μέλλον της. Οι δημοτικές αρχές πασχίζουν για την ανασυγκρότησή της και τον εκσυγχρονισμό της, δίνοντας προτεραιότητα στον εξωραϊσμό του κέντρου της. Παράλληλα, η πόλη, μετά από μια δεκαετία αναγκαστικής σιωπής, προσπαθεί να πιάσει το νήμα της κοινωνικής και, κυρίως, της πολιτιστικής της ζωής από ΄κεί που το είχε αφήσει προπολεμικά. Τη δεκαετία του 1960 η Μεσσήνη συνεχίζει την αναπτυξιακή της πορεία. Έχει 8.249 κατοίκους.
Από τον πληθυσμό αυτό, σύμφωνα με την απογραφή του 1961, όπως αναγράφεται στην εφ. *Μεσσηνιακά Νέα* του 1963 (15 Σεπτ.), «40% ήταν αγρότες, 30% αγροτοαστοί, 15% αγροτοεργάτες, 5% εργάτες, και 10% αστοί καθαροί».
Εξακολουθούσε να είναι το οικονομικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής, με μεγάλη εμπορική κίνηση. Είχε δική της παραγωγή ρυζιού, κηπουρικών –ήταν το μεγαλύτερο κέντρο παραγωγής πρώιμης πατάτας, με εξαγωγή και στο εξωτερικό. Λειτουργούσαν και βιομηχανίες αποφλοίωσης ρυζιού, αεριούχων ποτών, ελαιοπιεστήρια, παγοποιείο κ.λπ.

Αεροφωτογραφία Μεσσήνης, 1955

Πλατεία (δυτική πλευρά), δεκαετία 1950

Από το 1950 και ύστερα, στο πλαίσιο εξωραϊσμού του πάρκου, αφαιρέθηκαν τα παλιά, ακαλαίσθητα συρματοπλέγματα και στη θέση τους κατασκευάστηκε στέρεη τσιμεντένια περίφραξη. Τότε, έγινε το σιντριβάνι που υπάρχει μέχρι σήμερα, στήθηκαν ωραίοι βενετσιάνικοι φανοί στις κύριες εισόδους του και φτιάχτηκαν τσιμεντοκράσπεδα. Λίγο αργότερα κατασκευάστηκε ηρώο, στη μνήμη των πεσόντων προμάχων της ελευθερίας, το οποίο έφερε ανάγλυφη αρχαϊκή λήκυθο πάνω σε μια μαρμάρινη πλάκα με αέτωμα (δεξιά γωνία φωτογραφίας, δεν υπάρχει σήμερα).

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 11 Φεβρ. 1952

Πλατεία (ανατολική πλευρά), δεκαετία 1950

Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται το φροντισμένο κηπάριο του πάρκου, με τη διπλή σειρά δενδρυλλίων επί της πλατείας, τα οποία διατηρήθηκαν μέχρι το 1960. Τότε αφαιρέθηκαν, για να επιτευχθεί η διαπλάτυνσή της. Το κάδρο συμπληρώνεται με το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας, απέναντι, και τον κάμπο της Μακαρίας γης, στο βάθος. Την αναβάθμιση του χώρου εξαίρει και ο Τύπος της εποχής: «Ο χώρος όπου άλλοτε εγίνετο κατά Σάββατον το ζωοπανήγυρο, τώρα έχει μεταβληθεί σε όμορφους ροδώνες και περικαλλή άλση και πάρκα, που με τα πολύχρωμα και φανταχτερά λουλούδια τους και τις χλοερές πόες και πρασιές δίδουν στον ξένο επισκέπτη μια εικόνα συγχρονισμένης πόλεως».

Εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 14 Ιουν. 1956, εφ. *Σημαία*, 20 Νοεμ. 1960

Πλατεία (λήψη από νότο). Λιτανεία, αρχές δεκαετίας 1950

Ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος Δασκαλάκης, κληρικοί, αρχές του τόπου και πιστοί ακολουθούν την εικόνα της Παναγίας και τα ιερά κειμήλια της μονής Βουλκάνου. Βρίσκονται στο ύψος του ζαχαροπλαστείου Βαλσαμάκη-Λαδά, κτίριο του 1860, ιδιοκτησίας Ν. Νικητόπουλου, που κατεδαφίστηκε το 1998.

Εφ. *Η Μεσσήνη*, Ιαν.-Φεβρ. 1998

Πλατεία (λήψη από βορρά). Λιτανεία, τέλη δεκαετίας 1950

Η θρησκευτική πομπή, προπορευομένης της Φιλαρμονικής, περνά μπροστά από την προπολεμική οικία του ξυλέμπορου Γ. Αλμπάνη (μετέπειτα φαρμακείο Σταυρόπουλου). Στο βάθος διακρίνεται το λιθόκτιστο και κεραμοσκεπές πρώην ξενοδοχείο ύπνου και φαγητού, «Ο Πάμισος», των αδελφών Χρόνη, ιδιοκτησίας Ν. Νικητόπουλου. Το εξαιρετικό αυτό κτίριο του 1900, ίσως και νωρίτερα, αποτελεί ακόμη και σήμερα σημείο αναφοράς και μνήμης.

Πλατεία, δεκαετία 1950

Το πάλαι ποτέ πρώτο Δημοτικό Σχολείο, μετέπειτα Αγροτική Τράπεζα, στέκει στη συμβολή της πλατείας με τη σημερινή οδό Πολυτεχνείου (βορειοανατολική γωνία), έχοντας συμπληρώσει εκατόν τριάντα χρόνια ζωής περίπου (1831). Κατεδαφίστηκε τη δεκαετία του 1960, τότε που ξεκίνησε η ανέγερση μοντέρνων οικοδομημάτων και στη Μεσσήνη. Απέναντί του (νοτιοανατολικά) βρίσκεται «Η Λέσχη», καφενείο περιωπής, όπου σύχναζαν έμποροι, βιοτέχνες, υπάλληλοι κ.ά., πίνοντας τον καφέ τους, παίζοντας κολιτσίνα, ξερή, πρέφα ή τάβλι και συζητώντας την καθημερινή επικαιρότητα. Στο βάθος ξεχωρίζει το φουγάρο του «Πετρούλια» (προπολεμικά) ή «Γαλανάκη» (μεταπολεμικά), καθώς και το καμπαναριό του ναού του Αγίου Ιωάννη (νοτιοανατολικά).

Γυμνάσιο, βόρειο τμήμα πλατείας, δεκαετία 1950

Τότε, το προαύλιο του Γυμνασίου χρησίμευε και για ποδοσφαιρικό γήπεδο. Στη φωτογραφία ο ποδοσφαιρικός αγώνας των μαθητών είναι σε εξέλιξη, με τους γονείς και το διδακτικό προσωπικό να παρακολουθούν από απόσταση. Σε δεύτερο πλάνο διακρίνεται το κτίριο του Γυμνασίου και δίπλα του ο θερινός κινηματογράφος «Τιτάνια» (πρώην «Πάμισος») της οικογένειας Δουβόγιαννη, «με τις σπουδαίες γιγαντοαφίσσες του Γιάννη [Δουβόγιαννη], όπου μέσα εκεί ενθαρρύνθηκε μαζί με την ευαισθησία και ολόκληρη η φαντασία της παιδικής μας ψυχής», όπως εξομολογείται στο περιοδικό «Η Λέξη» ο Νησιώτης ποιητής Γιώργος Μαρκόπουλος. Πίσω από τον κινηματογράφο υψώνεται η διώροφη οικία, ιδιοκτησίας Π. Γ. Δασκαρόλη, όπου για πολλά χρόνια στεγάστηκε η Εφορία της Μεσσήνης.

Περ. *Η Λέξη*, Μάιος-Ιούν. 1997

Μαθητές Γυμνασίου - Τάκης Κατσουλίδης, δεκαετία 1950

Μαθητές, με πηλίκιο και τη … σοφή κουκουβάγια μπροστά για έμβλημα, φωτογραφίζονται με φόντο το κτίριο του Γυμνασίου, το οποίο στέγασε τα όνειρα και τις ελπίδες χιλιάδων παιδιών της πόλης της Μεσσήνης και της γύρω περιοχής, από το 1890, αφότου ιδρύθηκε το σχολείο. Το 1950 στέγαζε περί τους 1.200 μαθητές. Στη φωτογραφία διακρίνονται και οι καθηγητές (από αριστερά): Γεώργιος Τσατσάκης, (...;), Γεωργακόπουλος, (...;), Αθ. Κανελλόπουλος, Σπανός και Κοντόπουλος. Στη δεξιά φωτογραφία, ο μετέπειτα μεγάλος χαράκτης και ζωγράφος, Τάκης Κατσουλίδης (πρώτος από δεξιά), κατεβαίνει την πλατεία, συντροφιά με δύο συμμαθητές του. Σε λίγο, θα ανοίξει τα φτερά του, θα βρεθεί στην Αθήνα (1952), στο Παρίσι (1962), και θα διαπρέψει στο χώρο της Τέχνης. Τα έργα του θα αποπνέουν Ελλάδα, ήλιο, φως και κάποιες φορές την ιδιαίτερη πατρίδα του (τα λεγόμενα «Μεσσηνιακά τοπία», όπως η ξυλογραφία «Λεύκες στη Μεσσήνη» κ.ά.). Το 2003 θα χαρίσει στο Δήμο Μεσσήνης, στον τόπο απ΄ όπου πήρε τα πρώτα ερεθίσματα, 200 χαρακτικά έργα και 20 ζωγραφικά, που θα αποτελέσουν την πρώτη ύλη για την ίδρυση του «Μουσείου Χαρακτικής Τάκη Κατσουλίδη», ενός ζωντανού κυττάρου πολιτισμού για την αγαπημένη του γενέτειρα και την ευρύτερη περιοχή.

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 31 Ιαν. 1950. Η αναγνώριση των καθηγητών προέρχεται από προφορική μαρτυρία του Πανεπιστημιακού Βασίλη Κρεμμυδά. Εφ. *Ο Πάμισος*, Μάιος-Ιούν. 2003

Γυμναστικές επιδείξεις, 1953

Ένα σημαντικό γεγονός που επισφράγιζε το τέλος της σχολικής χρονιάς. Στη φωτογραφία, μαθήτριες και μαθητές του Γυμνασίου με σταυροκουμπωτά σακάκια και δαφνοστεφανωμένοι για τις αθλητικές επιδόσεις τους στις γυμναστικές επιδείξεις της προηγούμενης ημέρας, είναι έτοιμοι να παρελάσουν. Ανάμεσά τους διακρίνεται ο σημαιοφόρος του σχολείου Βασίλης Κρεμμυδάς, μετέπειτα καθηγητής Πανεπιστημίου (πρώτη σειρά, δεύτερος από αριστερά).

Φρίντα Λιάππα, δεκαετία 1950

Η μικρή Φρίντα, με ύφος σοβαρό (αριστερά) αλλά και χάρη (δεξιά), συμμετέχει στις εορταστικές εκδηλώσεις του σχολείου της, τότε που δεν μπορούσε να φαντασθεί κανείς τη μετέπειτα εξέλιξή της και το σημαντικό, παρά τον πρόωρο θάνατό της, λογοτεχνικό και κινηματογραφικό έργο της. Ένα έργο που χαρακτηρίζεται, κατά τον συμπατριώτη της ποιητή Γιώργο Μαρκόπουλο, «από ένα άγριο πάθος για ουσιαστική ζωή, ενώ στηρίζεται πάνω σε ακριβά πληρωμένα βιώματα». Ένα έργο ποτισμένο από Νησί. Η βραβευμένη ταινία της «οι δρόμοι της αγάπης είναι νυχτερινοί» είναι για το Νησί, γράφει ο σύντροφός της Κυριάκος Αγγελάκος. « Ήταν αυτός ο κόσμος, ένας μικρόκοσμος που κουβαλούσε μέσα της, όπου κι αν πήγαινε. Ήταν οι άνθρωποι και το τοπίο, ήταν ο Πάμισος και τα ξαδέλφια, η μητέρα, ο πατέρας, οι Τρεις Ιεράρχες, οι παιδικοί φίλοι και φίλες. Αυτό τον κόσμο που περιέφερε μέσα της σαν μια ακριβή κιβωτό, στο Πανεπιστήμιο, στα δύσκολα χρόνια της Δικτατορίας, στις σπουδές στο Λονδίνο, στη μέθη της Μεταπολίτευσης, στο σκεπτικισμό των επόμενων ημερών, τον πέρναγε, κυριολεκτικά τον πέρναγε, από βιβλίο σε βιβλίο, από ταινία σε ταινία».

Εφ. *Ο Πάμισος*, Μάιος-Ιούν. 2000, Νοέμ.-Δεκ. 2004

Αεροδρόμιο Τριόδου, δεκαετία 1950

Μαθητές και μαθήτριες του Δημοτικού Σχολείου Μεσσήνης, ανάμεσά τους και η Φρίντα Λιάππα (πρώτη αριστερά, από τα τέσσερα κοριτσάκια), έχουν επισκεφθεί το αεροδρόμιο της Τριόδου, 7 χλμ. από την πόλη της Μεσσήνης. Σε δεύτερο πλάνο διακρίνεται ένα αεροσκάφος διπλάνο.

Το έθιμο του στολισμού του Επιταφίου, δεκαετία 1950

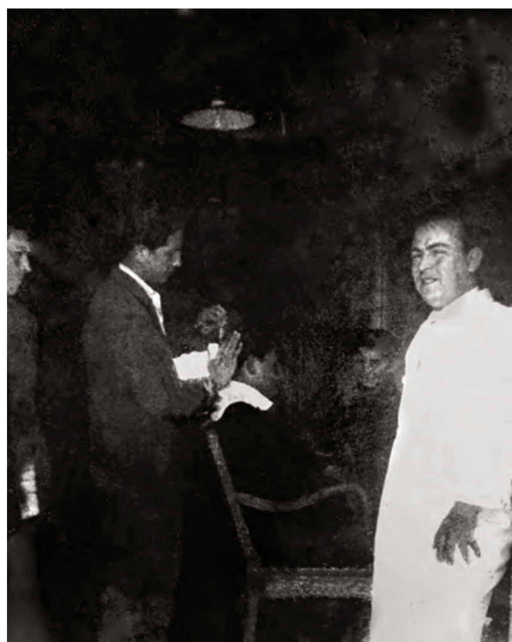
Ο παπα-Βασίλης του Αγίου Δημητρίου, μαζί με κορίτσια της ενορίας του, σε αναμνηστική φωτογραφία, λίγο πριν την περιφορά του Επιταφίου. Οι «μυροφόρες», με τα λευκά φορέματα και τα κάνιστρα ανθέων στα χέρια, θα συνοδεύσουν και θα ράνουν με ροδοπέταλα και λεμονανθούς τον Επιτάφιο, όταν θα ψάλλονται τα εγκώμια, «Η Ζωή εν Τάφω», «Άξιον εστί» και «Αι γενεαί πάσαι», το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής.

Το έθιμο του Σαϊτοπόλεμου, δεκαετία 1950

Απόγευμα Κυριακής του Πάσχα, στην κεντρική πλατεία της Μεσσήνης, παρουσία πλήθους κόσμου, σαϊτολόγοι επιδεικνύουν τις δεξιότητές τους. Η ατμόσφαιρα… μυρίζει Δημητσανίτικη μπαρούτη.

Επαγγελματίες της Μεσσήνης, δεκαετίες 1950 και 1960

Η Μεσσήνη, ως κέντρο της ομώνυμης επαρχίας, έσφυζε από ζωή. Ήταν γεμάτη από εμπορικά και βιοτεχνικά καταστήματα, αλλά και κάθε λογής επαγγελματίες. Στη φωτογραφία, εικονίζονται (από πάνω αριστερά) Νησιώτες, οι οποίοι έβγαζαν το μεροκάματό τους ασκώντας επαγγέλματα που σήμερα ή έχουν εκλείψει ή είναι υπό εξαφάνιση, όπως του τσαγκάρη, του σαγματοποιού, του καροτσέρη, του μπαρμπέρη (κουρέα), του φαναρτζή, του ράφτη με τους μαθητευόμενους καλφάδες του.

Ο Σύνδεσμος ραπτών Μεσσήνης, δεκαετία 1950

Ο «Σύνδεσμος ραπτών Μεσσήνης ο Άγιος Νικόλαος ο Νέος» ιδρύθηκε το 1927, με σκοπό την μεταξύ των μελών αλληλεγγύη. Η συντεχνία τους γιόρταζε κάθε χρόνο, στις 9 Μαΐου, στο εξωκκλήσι του Αγιονικόλα, κοντά στις εκβολές του Παμίσου.

ΓΑΚ-Μεσσηνίας, *αρχείο Πρωτοδικείου Καλαμάτας*, αριθ. Απόφ. 1008/26 Νοεμ. 1927, Θ. Μ. Τσερπέ, *ό.π.*, σελ.154, εφ. *Ο Πάμισος*, Απρ.-Μάιος 1998

Μαγαζιά Μεσσήνης, δεκαετίες 1950 και 1960

Στην αριστερή φωτογραφία φαίνονται τα φαναρτζήδικα, στο «μπεζεστένι» (δεκαετία 1950), ενώ στη δεξιά το οπωροπωλείο του Απ. Κομπότη, στην οδό Δ. Μερλοπούλου (δεκαετία 1960).

Καφενείο Π. Γιαννόπουλου & Ι. Ζαγάκου, οδός Μουλαβασίλη, δεκαετία 1960

Στέκι λαϊκό. Τα τραπεζάκια και τα καθίσματα έχουν αναπτυχθεί στην καθημερινή τους διάταξη. Ατμόσφαιρα χαλαρή. Εφημεριδούλα, κουβεντολόι, πειράγματα, καφές… Μια ανάσα από την καταπιεστική καθημερινότητα.

Εξηλεκτρισμός Μεσσήνης, δεκαετία 1960

Στη φωτογραφία φαίνονται δύο Νησιώτες, οι Π. Καλογερόπουλος και Π. Γρηγορόπουλος, σε ώρα δουλειάς, στις εγκαταστάσεις της τοπικής εταιρείας παραγωγής ρεύματος χαμηλής τάσης, του Μπιζίμη. Από ΄δώ, τροφοδοτείτο με ηλεκτρικό ρεύμα η Μεσσήνη, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, οπότε έγινε η ηλεκτροδότηση της πόλης από τη ΔΕΗ. Προπολεμικά, οι δρόμοι και μερικά σπίτια –τα περισσότερα είχαν λάμπες πετρελαίου– ηλεκτροφωτίζονταν μέχρι τα μεσάνυχτα από την ηλεκτρική εταιρεία του Μπιζίμη. Εκεί, «ήτανε μια γεννήτρια …και μια τεράστια ρόδα, με διάμετρο πάνω από δύο μέτρα, που γύριζε με καταπληκτική ταχύτητα. Μ΄ ένα πλατύ λουρί συνδεότανε με μια μικρότερη που την παρέσυρε στον τρελό ρυθμό της, ένα σωρό εξαρτήματα, μπεκ, ντεπόζιτα και άλλα μυστήρια όργανα και εργαλεία». Η περιγραφή ανήκει στον Π. Σκούφη, όταν προσπαθούσε μικρό παιδί να λύσει το μυστήριο της γέννησης του ηλεκτρισμού!

Π. Σκούφη, *Αναμνήσεις από το Νησί*, Αθήνα 2003, σελ. 28

Ύδρευση Μεσσήνης, αγρόκτημα Αθ. Πατσιώτη, δεκαετία 1950

Τον Αθανάσιο Πατσιώτη με τη σύζυγό του Ιωάννα απαθανατίζει ο φακός, με φόντο τις υδατοδεξαμενές του κτήματός τους. Από ΄δώ υδροδοτήθηκε, για κάμποσα χρόνια, ένα μεγάλο μέρος της Μεσσήνης, ιδιαίτερα η «άνω» πόλη («Οξωπήγαδο», Άγιος Δημήτριος έως την κεντρική πλατεία). Το 1954, η τότε δημοτική αρχή, με δήμαρχο τον Σταύρο Τσούση, συνήψε με τον Αθανάσιο Πατσιώτη σύμβαση ανταποδοτικού χαρακτήρα αλλά μη κερδοσκοπική. Αρχικά, τοποθετήθηκαν βρύσες σε δημόσιους χώρους και, στη συνέχεια, έγινε η υδροδότηση των σπιτιών. Το 1959, επειδή το υδρευτικό πρόβλημα δεν είχε ακόμη λυθεί, η νέα δημοτική αρχή, με δήμαρχο το Δημήτριο Κούτσικα, συνήψε νέα σύμβαση με τον ανάδοχο Αθανάσιο Πατσιώτη. Τελικά, το πρόβλημα λύθηκε γύρω στα 1965, χάρη στη γεώτρηση και στον υδατόπυργο που κατασκευάστηκε στο κτήμα του Πάνου Κουτρουμπούχου, το οποίο απαλλοτριώθηκε.

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 14 Απρ. 1953 και 25 Σεπτ. 1954, εφ. *Σημαία*, 15 Φεβρ. 1959 και 18 Οκτ. 1959, Ηλ. Μπιτσάνη, *Το Νησί στο χώρο και στο χρόνο*, Καλαμάτα 2008, σελ. 160

Γυμνάσιο, γύρω στα 1960

Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται το καλαίσθητο, γεμάτο ροδώνες, παρτέρι, βόρεια της Εθνικής Τράπεζας. Στο βάθος, στέκει ακόμη όρθιο το γηρασμένο κτίριο του Γυμνασίου, το οποίο σε λίγο θα κατεδαφισθεί. Για εβδομήντα και πλέον χρόνια, υπήρξε αδιάψευστος μάρτυρας της εξέλιξης της πλατείας, από ένα αδιαμόρφωτο αλώνι σε περικαλλή χώρο με άλσος και ολάνθιστα παρτέρια.

Κτίριο ΟΤΕ, πλατεία, δεκαετία 1960

Στη θέση του παλιού Γυμνασίου υψώνεται το νεόδμητο κτίριο του ΟΤΕ. Το παλιό κτίριο του Γυμνασίου αγοράστηκε έναντι 250.000.000 δρχ. από τον ΟΤΕ το 1962, για να ανεγείρει ο Οργανισμός στη θέση αυτή το κτίριό του. Δίπλα του, εξακολουθεί να λειτουργεί ο θερινός κινηματογράφος «Τιτάνια» (κατεδαφίστηκε το 1984).

Εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 10 Αυγ. 1962

Επίσκεψη του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου, 22 Μαρτίου 1958

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, πρώτος από δεξιά, μπροστά από το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας, κρατώντας την ανθοδέσμη που του πρόσφεραν τα σχολεία της πόλης, παρακολουθεί την προσφώνηση του δήμαρχου Μεσσήνης Σταύρου Τσούση. Δίπλα του, στην πρώτη σειρά, στέκεται ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος Δασκαλάκης, οι δημοτικοί σύμβουλοι Γιάννης Μιχαλόπουλος και Μενέλαος Κουτέλας, καθώς και ο παπα-Βασίλης της ενορίας του Αγίου Δημητρίου.

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 22 Μαρτίου 1958

Επίσκεψη της πριγκίπισσας Σοφίας, 2 Δεκεμβρίου 1959

Η πριγκίπισσα Σοφία ανεβαίνει την κεντρική πλατεία. Ακολουθούν ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος Δασκαλάκης, ο δήμαρχος Μεσσήνης Δημήτρης Κούτσικας, ο υφυπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας Ιωάννης Ψαρρέας και άλλοι επίσημοι. Κατά την επίσκεψή της, διένειμε 225 τραπεζικά βιβλιάρια σε άπορα κορίτσια, στην αίθουσα συναλλαγών της Εθνικής Τράπεζας. Επίσης, ανακηρύχθηκε «Υψηλή Προστάτις της πόλεως Μεσσήνης», με ψήφισμα του δημοτικού συμβουλίου, ως έκφραση ευγνωμοσύνης στο πρόσωπό της για το ενδιαφέρον της βασιλικής οικογένειας στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας.

Εφ. *Σημαία*, 3 και 6 Δεκ. 1959

Επίσκεψη του διαδόχου Κωνσταντίνου, 4 Ιανουαρίου 1961

Τον Ιανουάριο του 1961 ο διάδοχος Κωνσταντίνος, συνοδευόμενος από τον αντιπρόεδρο της Βουλής Άγγελο Καμβύση, επισκέφθηκε με αυτοκίνητο τη Μεσσήνη, για να διανείμει τραπεζικά βιβλιάρια σε άπορες κορασίδες. Στη φωτογραφία ο διάδοχος Κωνσταντίνος κατεβαίνει την πλατεία, υπό τους ήχους της Φιλαρμονικής. Ακολουθούν ο δήμαρχος Μεσσήνης Δημήτρης Κούτσικας (πρώτη σειρά), ο νομάρχης Χρ. Κιτσίδης (δεύτερη σειρά, δεξιά) και λοιποί εκπρόσωποι των τοπικών αρχών.

Εφ. *Σημαία*, 4 Ιαν. 1961

Επίσκεψη της βασιλικής οικογένειας, 5 Μαΐου 1963

Το Μάιο του 1963, οι βασιλείς Παύλος και Φρειδερίκη, μαζί με το διάδοχο Κωνσταντίνο και την πριγκίπισσα Ειρήνη, με αφορμή την εκατονταετηρίδα της ελληνικής δυναστείας, περιόδευσαν στην Πελοπόννησο. Εδώ, ο δήμαρχος Δημήτρης Κούτσικας, κάτω από την καθιερωμένη αψίδα υποδοχής, στην οδό Βασ. Κωνσταντίνου (σημερινή οδό Πολυτεχνείου), εύχεται το «ευ παρέστητε» στους υψηλούς επισκέπτες. Το ίδιο πρωινό, στην κεντρική πλατεία της Μεσσήνης, ο βασιλιάς Παύλος διανέμει ιδιοχείρως βιβλιάρια προικοδοτήσεως σε άπορες κορασίδες.

Εφ. *Σημαία*, 5 Μαΐου 1963

Αγροτικό Νηπιοτροφείο Μεσσήνης, δεκαετία 1960

Εδώ, στη σημερινή οδό Δημητρίου Κούτσικα, λειτούργησε το «Εθνικόν Αγροτικόν Νηπιοτροφείον Μεσσήνης», δηλαδή ένα είδος Παιδικού Σταθμού, που στόχευε στη βοήθεια των αγροτικών οικογενειών της περιοχής και στη διαπαιδαγώγηση κατά την προσχολική ηλικία. Τη δεκαετία του 1960, ήταν ένα από τα επτά αγροτικά νηπιοτροφεία του νομού (Κυπαρισσίας, Φιλιατρών, Γαργαλιάνων, Χώρας, Ψαρίου, Κάμπου) και ένα από τα 122 που λειτουργούσαν την ίδια εποχή σε κωμοπόλεις και χωριά όλης της Ελλάδος (το πρώτο είχε ιδρυθεί το 1942). Ήταν ΝΠΔΔ, ιδρύθηκε, όπως και τα υπόλοιπα, με βασιλικό διάταγμα και υπαγόταν στο Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας.

Αλέπη Παύλ. Νίκου, *Τα Εθνικά Νηπιακά Ιδρύματα, Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί και Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία*, Αθήναι 1965, σελ.7-17

Αγροτικό Νηπιοτροφείο Μεσσήνης, δεκαετία 1960

Νήπια προσχολικής ηλικίας, δύο έως έξι ετών, παίζουν ανέμελα στο προαύλιο του νηπιοτροφείου. Το ίδρυμα τους εξασφάλιζε, εκτός από παιχνίδι και δραστηριότητες, το πρωινό τους ρόφημα, το μεσημβρινό τους συσσίτιο και, εάν περίσσευε, και το βραδινό τους.

Αλέπη Παύλ. Νίκου, *ό.π.*, σελ. 114-119

Θεατρικές παραστάσεις, πλατεία-πάρκο, δεκαετία 1960

Διαφημιστικό πανό έχει στηθεί στην κεντρική πλατεία της Μεσσήνης, μπροστά από την Εθνική Τράπεζα και το νεόδμητο κτίριο της Αγροτικής, (φωτ. αριστερά), όπου διαβάζουμε: «Ημικρατικός Οργανισμός. Θυμελικός Θίασος Λίνου Καρζή. Ευριπίδου “ Ίων”». Στη φωτογραφία δεξιά, το σκηνικό έχει στηθεί και τα καθίσματα … περιμένουν το φιλοθεάμον κοινό της Μεσσήνης να παρακολουθήσει την παράσταση στο πάρκο.

Παράσταση τραγωδίας στην αρχαία Μεσσήνη, Θυμελικός Θίασος, 1962

Παράσταση αρχαίας τραγωδίας («Μήδεια», «Ίων») στην αρχαία Μεσσήνη, από τον Θυμελικό Θίασο του Λίνου Καρζή, το έτος 1962. Τα σκηνικά σχεδίασε ο Νίκος Εγγονόπουλος

Εφ. *Σημαία*, 20 Ιουλ. 1962

Απόκριες, πλατεία, δεκαετία 1950

Το 1950, για πρώτη φορά μετά από δέκα χρόνια σιωπής, λόγω πολέμου, το Νησιώτικο Καρναβάλι προσπαθεί να ξαναβρεί τους ρυθμούς του, όπως πληροφορούμαστε από τον τοπικό Τύπο: «Επειδή από της εποχής του πολέμου του 1940-1941 το πρώτον ήδη θα εορτασθή η Καθαρά Δευτέρα εν τη πόλει μας, προβλέπεται ότι ο εφετινός εορτασμός θα είναι άνευ προηγουμένου». Τα επόμενα χρόνια το Καρναβάλι θα μπει σε πιο φιλόδοξες βάσεις, με την οργανωτική στήριξη στελεχών της τοπικής κοινωνίας και της αυτοδιοίκησης. Στη φωτογραφία, ο «βασιλιάς Καρνάβαλος» κατεβαίνει την κεντρική πλατεία και βρίσκεται στο ύψος του καφενείου «Η Λέσχη». Στο κέντρο της σημερινής οδού Πολυτεχνείου, έχει στηθεί αψίδα για τη θριαμβευτική διέλευση του Καρνάβαλου, αλλά και για την υποδοχή ντόπιων και ξένων επισκεπτών.

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 16 Φεβρ. 1950

Απόκριες, δεκαετία 1950

Το φορτηγό με την παιδική μπάντα «παρελαύνει» ενώπιον του πλήθους. Βρίσκεται στη συμβολή της πλατείας με την οδό Φεσσά. Σε λίγο, για άλλη μια χρονιά, η αυλαία του Καρναβαλιού θα πέσει. Όμως, όλα τα δρώμενα που έχουν προηγηθεί από το πρωί της Καθαροδευτέρας, τα πληροφορούμαστε από τον τοπικό Τύπο: «Ώρα 7η πρωινή: Κανονιοβολισμοί και έξοδος Φιλαρμονικής ανά την πόλιν. Ώρα 11η: Είσοδος Καρναβάλου, προπορευομένης της Φιλαρμονικής, Φουστανελλοφόρων και Αμαλιών. Ώρα 5η μ.μ.: Παρέλασις Καρναβάλου, Μασκαράτων προ της Ελλανοδίκου Επιτροπής και απονομή χρηματικών βραβείων. Ώρα 8 μ.μ.: Ελληνικοί χοροί εις την κεντρικήν πλατείαν και καύσις διαφόρων πυροτεχνημάτων».

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 4 Μαρτίου 1954

«Κρεμάλα», συνοικία Αργαστηράκι, τέλη δεκαετίας 1950

«Η καθιερωμένη Κρεμάλα εστήθη εις τον συνήθη τόπο εκτελέσεων της αποκριάτικης ευθυμίας». Στη φωτογραφία ο «κρεμασμένος» αιωρείται, μέχρις ότου το …τάξιμό του σε κέρασμα, συνήθως σε κρασί, ικανοποιήσει τους …δήμιους του Ιμπραήμ!

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 26 Φεβρ. 1950

Απόκριες, δεκαετία 1950

Παρά την ανέχεια και την αβεβαιότητα της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, οι νεολαίοι της Μεσσήνης, με αυτοσχέδιες φορεσιές, περιδιαβαίνουν όλες τις Νησιώτικες ρούγες, με κάρα ή πεζή, και συμμετέχουν ολόψυχα σε όλες τις εκδηλώσεις, σκορπίζοντας κέφι και χαρά.

Οδός Δαρειώτου, δεκαετία 1950

Στην είσοδο της Μεσσήνης, απέναντι από το σιδηροδρομικό σταθμό. Στο βάθος διακρίνεται ο ναός του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, ο οποίος είχε καταστραφεί επανειλημμένα στους σεισμούς του 1846, 1886, 1927 και 1947.

Απόκριες, ναός Αγίου Ιωάννη Προδρόμου, 1956

Μετά τη λήξη των καρναβαλικών εκδηλώσεων, η «Χορωδία-Μανδολινάτα Μεσσήνης», με μαντολίνα και κιθάρες στα χέρια, φωτογραφίζεται εθιμικά στα σκαλιά του Αγιάννη. Δεξιά (με το πανωφόρι) διακρίνεται ο Πάνος Ρούτσης, επί πολλά έτη «ψυχή» της κομπανίας .

Απόκριες, δεκαετία 1960

Το παραδοσιακό άρμα του μπεκρή, που ανεβαίνει την πλατεία, είναι «του Κόμματος των Βαρελοφρόνων» (!), όπως γράφει η ταμπέλα. Ο μεταμφιεσμένος μεθύστακας κερνάει τον κόσμο κρασί, γιατί «και ο οίνος ευφραίνει καρδίαν ανθρώπου», σύμφωνα με το διαφημιστικό σλόγκαν που είναι γραμμένο πάνω στο βουτσί - βαρέλι.

Απόκριες, δεκαετία 1960

Ομάδες νέων με παραδοσιακές φορεσιές δίνουν τον τόνο της ημέρας. Άλλοι περιφέρονται τραγουδώντας και χοροπηδώντας (αριστερά) και άλλοι χορεύουν κυκλικούς χορούς, υπό τους ήχους κλαρίνου, λαούτου και ντεφιού (δεξιά). Σε λίγο, το καρναβαλικό «κομιτάτο», δηλαδή η οργανωτική επιτροπή, θα βραβεύσει την καλύτερη ομάδα. Στη φωτογραφία, πάνω στην εξέδρα αναγράφονται οι χορηγοί των καρναβαλικών εκδηλώσεων, όπως «Παιδικαί Τροφαί Γιώτη», «Κακάο ΙΟΝ ανώτερον όλων», «Μανδολινάτα», καθώς και το τμήμα της Ελληνικής «Περιηγητικής» Λέσχης Μεσσήνης. Η τελευταία δημιουργήθηκε στις αρχές του 1960, με σκοπό τη βοήθεια κάθε πολιτιστικής εκδήλωσης της πόλης και τη διοργάνωση διαλέξεων, εκδρομών κ.ά.

Απόκριες, πλατεία, 1962 ίσως

Παρέλαση χαράς, με πρωταγωνιστές τα άρματα και τα γεμάτα κέφι πληρώματά τους, που κατηφορίζουν την πλατεία, υπό τους ήχους της Φιλαρμονικής και παρουσία πλήθους κόσμου.

Απόκριες, πλατεία, 1962 ίσως

Απόγευμα Καθαροδευτέρας. Το συγκεντρωμένο πλήθος έχει τα μάτια του στραμμένα στο «βασιλιά Καρνάβαλο», που εκφωνεί με μεγαλοπρέπεια, από τον εξώστη της οικίας Χρόνη, τον καθιερωμένο χιουμοριστικό πανηγυρικό, σε έμμετρα δίστιχα, σατιρίζοντας, με τρόπο καυστικό, πρόσωπα, γεγονότα και πολιτικές καταστάσεις. Προπολεμικά, ο καρναβαλικός λόγος εκφωνούνταν το πρωί.

Αναπαράσταση, συνοικία Αργαστηράκι, 1969-1970

Αναπαράσταση του παλιού εθίμου της δίκης (αριστερά) και της κρεμάλας (δεξιά) της γρια-Συκούς από τον Ιμπραήμ πασά. Στο βάθος της δεξιάς φωτογραφίας διακρίνεται ο τρούλος του βυζαντινού ναού του Αγίου Δημητρίου, της παλιότερης εκκλησίας της παλιάς πόλης της Μεσσήνης.

Απόκριες, συνοικία Αργαστηράκι, 1969-1970

Μπροστά στο κτίριο του 4ου Δημοτικού Σχολείου, όπου πλήθος κόσμου έχει συγκεντρωθεί, φουστανελάδες οδεύουν χορεύοντας, συνοδεία κλαρίνων και τυμπάνων, ο καθένας ξεχωριστά, σαν να είναι όλοι κορυφαίοι κυκλικού χορού. Στο βάθος, η Φιλαρμονική παιανίζουσα διέρχεται τους δρόμους της συνοικίας.

Απόκριες, γύρω στα 1970

Ο «βασιλιάς Καρνάβαλος», συνοδευόμενος από το εύθυμο επιτελείο του, παρελαύνει στην κεντρική πλατεία. Σε λίγο, ως εκπρόσωπος του ανώνυμου πλήθους, θα εκφωνήσει το σατιρικό του λόγο -χαρακτηριστικό του Νησιώτικου Καρναβαλιού- και αμέσως μετά θα πέσει σε ... λήθαργο, μέχρι να ξαναξυπνήσει την επόμενη Αποκριά!

Απόκριες, Γαλλίδες «μαζορέττες», πλατεία, 1971

Γαλλίδες «μαζορέττες», με εντυπωσιακές στολές, επιδεικνύουν τις χορευτικές τους ικανότητες ενώπιον του συγκεντρωμένου πλήθους. Το 1970, άρχισε η συμμετοχή και ξένων καλλιτεχνικών συγκροτημάτων (γερμανικών, γαλλικών), προφανώς χάριν του θεάματος και του εκμοντερνισμού, νοθεύοντας έτσι τον αυθεντικό, παραδοσιακό χαρακτήρα του Νησιώτικου Καρναβαλιού.

Εφ. *Σημαία*, 1 Μαρτ. 1970 και 26 Φεβρ. 1971

Συνθήματα της δικτατορίας, 1967-1974

Ταμπέλες με συνθήματα «Ζήτω η Εθνοσωτήριος 21η Απριλίου» και «Ζήτω η Εθνική Κυβέρνησις» (αριστερά), καθώς και το εικονοστάσι με τη φωτογραφία του Γεώργιου Παπαδόπουλου (δεξιά), που έχουν στηθεί στην είσοδο της Μεσσήνης, προβάλλουν το νεοπαγές καθεστώς των συνταγματαρχών.

Εγγειοβελτιωτικά έργα στην κοιλάδα Παμίσου, 1968

Τα εγκαίνια έγιναν με πανηγυρικό τρόπο στις 16 Σεπτεμβρίου 1968, δεκατρείς ημέρες πριν το δημοψήφισμα για το νέο Σύνταγμα, από τον αντιπρόεδρο του δικτατορικού καθεστώτος Στυλιανό Παττακό, στο πλαίσιο μιας επιδιωκόμενης φιλαγροτικής πολιτικής. Με αφορμή το γεγονός, έχει στηθεί εξέδρα στη δημόσια οδό Καλαμάτας -Μεσσήνης και έχει αναρτηθεί πανό στο χώρο των εγκαινίων (φωτογραφία δεξιά), το οποίο γράφει: «7000 αγρόται της Μεσσήνης σας ευγνωμονούν».

Εφ. *Τα Νέα της Νοτίου Πελοποννήσου*, 16 Σεπτ.1968, εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 9 Οκτ. 1968

Εγκαίνια Εθνικού Σταδίου, Μεσσήνη,1971

Στις 25 Σεπτεμβρίου 1971, εγκαινιάστηκε, από τον τότε Αναπληρωτή Γενικό Γραμματέα Αθλητισμού Γεώργιο Βλαδίμηρο, το Εθνικό Στάδιο Μεσσήνης. Στη φωτογραφία (αριστερά) αθλητές παρελαύνουν στο νεόδμητο Στάδιο.

Εφ. *Σημαία*, 26 Σεπτ. 1971

Εγκαίνια ανακαινισθέντος προσφυγικού συνοικισμού, Μεσσήνη,1972

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1972, έγιναν τα εγκαίνια του ανακαινισθέντος προσφυγικού συνοικισμού Μεσσήνης. Στη φωτογραφία (δεξιά), σε πρώτο πλάνο, διακρίνονται ο τότε υπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών Ιωάννης Λαδάς και ο διορισμένος δήμαρχος Μεσσήνης Μιχάλης Γεωργιόπουλος. Στο βάθος, οι κάτοικοι του προσφυγικού συνοικισμού κρατούν πλακάτ, με το οποίο «ευγνωμονούν την Εθνικήν Κυβέρνησιν της 21ης Απριλίου 1967»

Εφ. *Σημαία*, 16 Σεπτ. 1972

Γεωργοβιομηχανική Έκθεση στο πάρκο, 1970

Στις 19 Σεπτεμβρίου του 1970, με την ευκαιρία της μεγάλης θρησκευτικής και εμπορικής πανήγυρης, παρουσία του νομάρχη Μεσσηνίας Χρ. Καμπαδέλλη και των τοπικών αρχών, έγιναν τα εγκαίνια της 1ης Μεσσηνιακής Έκθεσης Γεωργίας και Γεωργικών Μηχανημάτων. Στο πάρκο είχαν στηθεί περίπτερα με εκθέματα τυποποιημένων μεσσηνιακών προϊόντων (σύκων, σταφίδας, λαδιού, ρυζιού, ποτών κ.ά.), με γεωργικά μηχανήματα (τρακτέρ, άροτρα κ.ά.), καθώς και με καλλιτεχνικές φωτογραφίες μεσσηνιακού ενδιαφέροντος. Στο χώρο δέσποζαν δύο συνθήματα: «Προτιμάτε τα ελληνικά προϊόντα» και «Ουδείς εβοήθησε την Μεσσηνίαν όσον η Επανάστασις».

Εφ. *Σημαία*, 20 Σεπτ. 1970, περ. *Αριστομένης* 1970-1971, τεύχ. 28, σελ. 11-12

ΜΕΣΣΗΝΗ (ΝΗΣΙ)

η ύπαιθρος χώρα της

Ο κάμπος της Μακαρίας, ο βάλτος με τις αγριόπαπιες και αγριόχηνες και ο Πάμισος με τα χέλια και τις καλαμιές, ήταν το «έξω Νησίον», που στήριζε οικονομικά τους κατοίκους της πόλης. Και αυτό, γιατί τα γόνιμα από την άρδευση του ποταμού εδάφη αξιοποιήθηκαν από τους ντόπιους, προπολεμικά αλλά και την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, για ποικίλες καλλιέργειες, όπως σιταριού, βαμβακιού, αραβόσιτου (κούκλας), αράπικου φιστικιού, διάφορων κηπευτικών κ.ά., κυρίως όμως για την πρωτοποριακή για την εποχή της καλλιέργεια του ρυζιού.
Στο μεταξύ, όλα αυτά τα χρόνια, αρχής γενομένης από το 1888, έγιναν αλλεπάλληλες διευθετήσεις της κοίτης του Παμίσου και ποικίλα εγγειοβελτιωτικά και αντιπλημμυρικά έργα, ώστε να μη λιμνάζουν τα νερά το καλοκαίρι και θερίζει η ελονοσία, ούτε να καταστρέφουν οι πλημμύρες τις καλλιέργειες του κάμπου. Όμως, οι παραπάνω παρεμβάσεις είχαν ως συνέπεια να περιορισθεί η φυσική λίπανση του εδάφους από τα ιζήματα του ποταμού και η γόνιμη γη της Μακαρίας να γίνει σταδιακά λιγότερο εύφορη, με αντίκτυπο στην απόδοση της παραγωγής και της οικονομίας.

Ν. Αϊβαλιωτάκη, *Ο κάμπος της Μεσσηνίας και αι ορειναί λεκάναι αυτού*, Αθήναι 1942, σελ. 280-300

Στις εκβολές του Παμίσου, δεκαετία 1930

Νεαρός διασχίζει με το μονόξυλό του τις πνιγμένες σε καλαμιές εκβολές του Παμίσου. Στην αρχαιότητα, ο ποταμός ήταν πλωτός, κατά δέκα στάδια (1.800 μ.), και σχημάτιζε δέλτα στις εκβολές του.

Βαρκάδα στον Πάμισο, δεκαετία 1930

Στα υδάτινα μονοπάτια του Παμίσου, Νησιώτες κάνουν βαρκάδα και φωτογραφίζονται με φόντο τις καλαμιές, οι οποίες «στέκονται ασάλευτες στις όχθες του βάλτου και ρουφάνε τον ήλιο γιατί ξέρουν πως αύριο δε θα τον βρουν, ίσως. Τι σοφές που είναι οι καλαμιές! Κι όμως η μοίρα τους είναι να θρηνούν στο παραμικρό φύσημα των ανέμων».

Σωτήρη Πατατζή, *Μεθυσμένη Πολιτεία*, *ό.π.*, σελ. 90

Βαρκάδα στον Πάμισο, δεκαετία 1930

Ο Πάμισος υπήρξε ανέκαθεν αντικείμενο λατρείας και έμπνευσης. Στην αρχαιότητα, λατρευόταν ως θεός, όπως επιβεβαιώνεται από το ναό που βρέθηκε στις πηγές του, στον Άγιο Φλώρο. Στις μέρες μας, ο ποταμός συγκίνησε και ενέπνευσε σπουδαίους τραγουδοποιούς και μουσικούς, όπως το Νίκο Γκάτσο και το Μάνο Χατζιδάκι.

«Στον ποταμό τον Πάμισο/ με κόκκινο πουκάμισο/σακκάκι σταυρωτό/ Στον ποταμό τον Πάμισο/ χαρταετούς ψηλά πετώ … Εδώ στην Πελοπόννησο/ γλυκά τα σήμαντρα χτυπάν/ λατρεύουνε το Διόνυσο/ θεός τους όμως είν΄ο Παν».

Στίχοι Νίκου Γκάτσου, μουσική Μάνου Χατζιδάκι

Ο βάλτος, δεκαετία 1930

«Ο Κωμός [τοποθεσία στο δρόμο προς την Μπούκα, δυτικά του ναού του Αγίου Παντελεήμονα] το χειμώνα γινότανε μια τεράστια λίμνη που στάθμευαν υδρόβια μεταναστευτικά πουλιά, ασκόχηνες, αγριόπαπιες κ.λ.π. που τις κυνηγούσαν με λούφες (καλύβες μέσα στο νερό). Η βλάστηση εκεί ήταν βούρλα, καλάμια, σαμάκια και ψαθόφυτα, από τα οποία μια μεγάλη ποσότητα ξέραιναν και πουλούσαν έξω της Μεσσηνίας σε δεμάτια. Το καλοκαίρι ένα μέρος κρατούσε ακόμη νερό και το υπόλοιπο μέρος ήταν ο τεράστιος Νησιώτικος βάλτος πλούσιος σε κυνήγι κ.λ.π. Κάθε βράδυ ένας αμέτρητος πολυθόρυβος πληθυσμός βατράχων κόαζαν στη διαπασών κι έκαναν τη νησιώτικη νύχτα ιδιότυπη, υπό τους πολύτονους ήχους της διαρκούς συναυλίας τους. Ο Κωμός ήταν συγχρόνως και μια μόνιμη εστία ελονοσίας, σπλήνας και φυματίωσης, που θέριζε την πόλη από τα παλαιά χρόνια με την αφθονία των κουνουπιών του βάλτου».

Θ. Μ. Τσερπέ, *ό.π.*, σελ.77

Στα «κτήματα», Νησί, δεκαετία 1930

Αναμνηστική φωτογραφία δύο ζευγαριών στον «μπαξέ» τους. Προπολεμικά, στον κάμπο και στα χωράφια, γύρω από το Νησί, «ξεφύτρωνε το λαμπερό κίτρινο των σπάρτων και του τριφυλιού, και το χλωμό κίτρινο του σιναπιού, της βρούβας, της ασφάκας και της φραγκοσυκιάς, το ωχρό άσπρο από τα σφερδούκλια, το αδιόρατο άνθος της ελιάς, το ροζ λουλούδι της μηλιάς, της βερικοκιάς και της μουσμουλιάς με το φίνο άρωμά του, όλ΄αυτά ανακατεύονταν, σαν θέαμα και σαν άρωμα, με το μυρωδάτο, απαλό άσπρο, άνθος της λεμονιάς, της πορτοκαλιάς, της νεραντζιάς, που δεν έλειπαν από τους κήπους και τα περίχωρα του Νησιού». Έτσι τα θυμάται ένας «αυτόπτης μάρτυρας» της γενναιοδωρίας της Νησιώτικης φύσης, ο Παναγιώτης Σκούφης.

Π. Σκούφη, *Αναμνήσεις από το Νησί*, *ό.π.*, σελ. 44-45.

Θερισμός σιταριού, δεκαετία 1930

Ο Απόστολος Καρελλάς με την εργατιά του θερίζει το σιτάρι στο πατρικό του κτήμα, στη θέση Χότζα, στο δρόμο προς τη θάλασσα, κοντά στα εκκλησάκια του Αγίου Παντελεήμονα και της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος. Οι γυναίκες εργάτριες κρατούν δρεπάνια στα χέρια και φορούν τσεμπέρι στο κεφάλι. Το κάδρο συμπληρώνουν συκιές και φραγκοσυκιές.

Ελαιοπερίβολο, προπολεμικά

Δίνει το στίγμα της θάλλουσας καλλιέργειας της ελιάς στην περιοχή. Ελιά και λάδι ήταν σπουδαίοι αιμοδότες της οικονομίας. Στη φωτογραφία απαθανατίζεται ο μαθητής Αθανάσιος Γ. Δασκαρόλης, στο κτήμα του στη θέση Παλιολίβαδα, μετέπειτα στρατηγός και δωρητής του γνωστού «Δασκαρόλειου» Πολιτιστικού Κέντρου Μεσσήνης. Έγραφε ο ίδιος στο πίσω μέρος της φωτογραφίας: «Τριχαλωτή ελιά, εις βορειοδυτικήν περιοχήν, πρώην σταφίδα και μετά μόνον ελαιώνας, επί της οποίας ως μαθητής κατεσκεύαζον με ξύλα «τσαρδάκι» και ύψωνα σημαίαν ελληνικήν, αναγινώσκων μυθιστορήματα».

Αλώνι με καλαμπόκι, προπολεμικά

Μια παρέα αστών χαίρεται τη Νησιώτικη φύση και φωτογραφίζεται σε ένα αλώνι, πάνω σε ένα σωρό καλαμποκιού, το οποίο αποτελούσε σημαντικό κομμάτι της αγροτικής παραγωγής της περιοχής.

Γέφυρα Παμίσου, προπολεμικά

Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται η σιδηροδρομική γέφυρα και δίπλα της η αμαξιτή, οι οποίες συνέδεαν τη Μεσσήνη με την Καλαμάτα.

Η γέφυρα του Παμίσου, 5 Σεπτεμβρίου 1944

Η γέφυρα του Παμίσου, τελευταίο θύμα της Γερμανικής Κατοχής στην περιοχή της Μεσσήνης. Δύο μήνες αργότερα κατασκευάστηκε, λίγο βορειότερα, με τα δοκάρια της ανατιναγμένης γέφυρας, μια άλλη, μικρή ξύλινη, η οποία εξυπηρέτησε τον κόσμο για πάνω από δέκα χρόνια.

Ξύλινη γέφυρα Παμίσου, δεκαετία 1950

«Πάνω της περνάν τρέμοντας όλα τ΄ αυτοκίνητα που φεύγουν από την Καλαμάτα για την Μεσσήνη και για την υπόλοιπη Μεσσηνία. Εγώ ο ίδιος έχω περάσει σ΄ εκδρομές κι όταν φθάνομε κατεβαίνομε από το αυτοκίνητο και περνάμε με τα πόδια αφήνοντας έτσι το αυτοκίνητο ελαφρό διά κάθε ενδεχόμενον». Η περιγραφή ανήκει στον αρθρογράφο της εφημερίδας.

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 31 Ιαν. 1950

Ξύλινη γέφυρα Παμίσου, δεκαετία 1950

Το 1956 η γέφυρα εξακολουθεί να μην έχει αντικατασταθεί, γι΄αυτό ο τοπικός Τύπος γράφει: «Δέκα και πλέον έτη παρήλθον αφ΄ότου ανετινάχθη η οδική γέφυρα επί του ποταμού Παμίσου και εν τούτοις η επικοινωνία με την πόλιν, αλλά και την περιοχήν Μεσσήνης και πέραν με την επαρχίαν Πυλίας, εξακολουθεί να γίνεται διά ξυλίνης και ετοιμορρόπου γεφύρας».

Εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 4 Απριλίου 1956

Εορτή των Θεοφανείων, δεκαετία 1950

Η πόλη ντυμένη στα γιορτινά της έχει κατέβει στον Πάμισο, για να εορτάσει τον Αγιασμό των υδάτων.

Ο Πάμισος πλημμυρισμένος, δεκαετία 1950

Οι πλημμύρες του ποταμού, κατά τους μήνες των βροχών, κατέστρεφαν τις καλλιέργειες του κάμπου και διέκοπταν τη συγκοινωνία, με βλαβερές συνέπειες για το εμπόριο. Την κατάσταση, σαν κι αυτή που φαίνεται στη φωτογραφία, περιγράφει ο τοπικός Τύπος: «Λόγω των συνεχών βροχών η γέφυρα του Παμίσου και πάλιν αδιάβατος. Τα ύδατα πλησιάζουν το κατάστρωμα της απαισίας ξυλίνης γεφύρας. Ένα φορτηγόν αυτοκίνητον αφού διέβη την γέφυραν ωλίσθησεν επικινδύνως … και κινδυνεύει από στιγμής εις στιγμήν να παρασυρθή υπό των υδάτων».

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 24 Σεπτ. 1951 και 9 Ιαν. 1954, εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 4 Απριλίου 1956

Κατασκευή μόνιμης γέφυρας,1956

Το 1954 έγινε η δημοπρασία για την κατασκευή νέας μόνιμης γέφυρας από μπετόν. Το έργο ολοκληρώθηκε το 1956, όπως πληροφορούμαστε από την εφημερίδα *Μεσσηνιακά Νέα*, όταν ο υπουργός Δημοσίων Έργων και Συγκοινωνιών Γ. Ράλλης ανακοινώνει ότι «η γέφυρα θα είναι μόνιμη και έτοιμη εντός διμήνου».

Εφ. *Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου*, 2 Ιουλ. 1954, εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 21 Μαϊου 1956

Αρδευτικό ξύλινο φράγμα Παμίσου, δεκαετία 1940

Σε πρώτο πλάνο φαίνεται το φράγμα που έχει φτιαχτεί στην κοίτη του ποταμού, με χοντρά ξύλα δεμένα με μαδέρια, έτσι ώστε να σηκώνεται το νερό στο ύψος που ήθελαν οι ορυζοκαλλιεργητές. Σε δεύτερο πλάνο οι βαρκάρηδες ψαρεύουν χέλια.

Το Νησί υπήρξε πρωτοπόρο στην καλλιέργεια του ρυζιού. Εδώ, το 1919, με την καθοδήγηση γεωπόνων που έστειλε το κράτος, ντόπιοι καλλιεργητές πρωτόσπειραν ρύζι και, παρά τα πρωτόγονα μέσα που διέθεταν, κατάφεραν να εδραιώσουν την καλλιέργεια. Το 1942, ιδρύθηκε «Σωματείο Ορυζοκαλλιεργητών Μεσσήνης». Μετά τον πόλεμο, οι Νησιώτες διέδωσαν την εμπειρία τους και σε άλλες περιφέρειες της χώρας, όπως σε Σκάλα Λακωνίας, Ηλεία, Αιτωλικό κ.ά. δηλαδή, όπου υπήρχαν εύφορα χωράφια, κλίμα θερμό και άφθονο νερό. Στις όχθες του Παμίσου καλλιεργούνταν χιλιάδες στρέμματα ρυζιού, μεγάλες ποσότητες του οποίου εξάγονταν στο εξωτερικό. Όμως, γύρω στα 1960, οι αθρόες εισαγωγές ρυζιού, η αδυναμία ανταπόκρισης στις επιταγές του ελεύθερου ανταγωνισμού, η απαλλοτρίωση χιλιάδων στρεμμάτων της Μακαρίας γης για την ίδρυση αεροδρομίου και η μετανάστευση δρομολόγησαν την παρακμή της καλλιέργειας. Η ορυζοκαλλιέργεια μεταφέρθηκε στη Βόρειο Ελλάδα. Σήμερα, υπάρχει μόνον ένας (!) ορυζοκαλλιεργητής στη Μεσσήνη, για να θυμίζει τη χρυσή εποχή του ρυζιού.

Ι. Κ. Σιγάλα, *Η Ορυζοκαλλιέργεια εν Νησίω Καλαμών, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Αθ. Α. Παπασπύρου*, 1923, σελ. 4, ΓΑΚ-Μεσσηνίας, *αρχείο Πρωτοδικείου Καλαμάτας*, αριθ. Απόφ. 534/16-10-1942, Δ. Βαλαβάνη, *Άλλες εποχές, καιροί-ήθη-άνθρωποι στη Μεσσήνη-Μεσσηνία, Καλαμάτα 2005*, σελ. 29-32

Το φουγάρο του Πετρούλια, σύμβολο της ορυζοκαλλιέργειας

Στα ρυζοχώραφα, προπολεμικά

Γυναίκες εργάτριες με τσεμπέρια και ψάθινα καπέλα —τις περίφημες «μανιάτες»— ποζάρουν μπροστά στο φακό, σε ένα διάλειμμα από την κοπιαστική δουλειά στον κάμπο της Μακαρίας. Προπολεμικά, εκατοντάδες οικογένειες της Μεσσήνης και της γύρω περιοχής ζούσαν από την καλλιέργεια του ρυζιού. Κάθε χρόνο, πολλοί εργάτες «έρχονταν από τα ορεινά χωριά της Μεσσηνίας και έμεναν όλο το καλοκαίρι ως το θέρο. Κάποιοι κοιμούνταν σε συγγενικά τους σπίτια, ενώ οι πολλοί νοίκιαζαν ομαδικά κάποια δωμάτια και κοιμόνταν στρωματσάδα. Ενοίκιο, μια δραχμή το άτομο τη βραδιά, μιας και το μεροκάματο κυμαινόταν στις 18-20 δραχμές …».

Δ. Βαλαβάνη, *Άλλες εποχές*, *ό.π.*, σελ. 32-33

Τρακτέρ με σιδερένιες ρόδες, προπολεμικά

Τα τρακτέρ ήταν ελάχιστα πριν το 1950 και, μάλιστα, είχαν σιδερένιες ρόδες, με νύχια και με πέδιλα για να πιάνουν στο χωράφι. Ήταν βραδυκίνητα και η εκκίνησή τους γινόταν με μανιβέλα, γι΄αυτό εξόχως κουραστικά. Μετά την απελευθέρωση, από το 1950 και ύστερα, ήλθαν τα πρωτοποριακά για την εποχή τους λαστιχοφόρα τρακτέρ.

Στα ρυζοχώραφα, προπολεμικά

Οργωμένο χωράφι, με μονόϋνο, περιμένει την περαιτέρω καλλιέργειά του για παραγωγή ρυζιού. Σε λίγο θα κατασκευασθούν τα καρίκια, θα τα γεμίσουν με νερό του Παμίσου, θα σβαρνισθεί το χώμα τους, θα γίνει η σπορά και, μετά την ωρίμανση του σπόρου επί τέσσερις μήνες μέσα στο νερό, θα γίνει ο θερισμός του ρυζιού και το αλώνισμά του.

Ορυζοκαλλιέργεια, καρίκια, γύρω στα 1970

Ο Νησιώτικος κάμπος γεμάτος πλημμυρισμένα καρίκια. Οι ορυζοκαλλιεργητές, μετά το όργωμα και το φρεζάρισμα, διαιρούσαν το χωράφι τους σε μεγάλες ορθογώνιες ή τετράγωνες βραγιές με υπερυψωμένες τις τέσσερις πλευρές, κάτι σαν ρηχές στέρνες. Επειδή το ρύζι είναι υδροχαρές φυτό, γέμιζαν τα καρίκια με νερό που προερχόταν από την ανύψωση, μέσω ξύλινων φραγμάτων, των υδάτων του Παμίσου. Κατά μήκος και πλάτος αυτών των καρικιών έφτιαχναν ισχυρά αναχώματα, για να συγκρατούν το νερό, αλλά και να χρησιμεύουν ως δρομίσκοι μέσα στους ορυζώνες.

Ορυζοκαλλιέργεια, καρίκια, γύρω στα 1970

Σε πρώτο πλάνο φαίνονται τα καρίκια και στο βάθος η είσοδος της Μεσσήνης. Η κατασκευή καρικιών ήταν απαραίτητη, για να αποφεύγονται οι μεγάλοι κυματισμοί του νερού. Σε αντίθετη περίπτωση, και με τον ελάχιστο αέρα, που θα έπνεε πριν το φυτό αποκτήσει πολλές ρίζες, θα σχηματίζονταν μεγάλα κύματα, τα οποία λίγο-λίγο θα ξερίζωναν το φυτό και θα το συγκέντρωναν στις γωνίες του χωραφιού, με αποτέλεσμα το χωράφι να μείνει χέρσο.

Ορυζοκαλλιέργεια, σβάρνισμα, προπολεμικά

Τότε που τα οργώματα και τα σβαρνίσματα, είτε σε ξερικά εδάφη είτε μέσα στο νερό, γίνονταν με χειροκίνητα εργαλεία και με τη βοήθεια ζώων, όπως με βουβάλια («βάλια» τα αποκαλούσαν οι ντόπιοι), βόδια και άλογα, γιατί δεν είχαν έλθει ακόμη τα τρακτέρ.

Ορυζοκαλλιέργεια, σβάρνισμα, προπολεμικά

Μετά το όργωμα, την κατασκευή των καρικιών και το γέμισμά τους με νερό, επακολουθεί η τελική ισοπέδωση του εδάφους. Στη φωτογραφία, εργάτες, ανεβασμένοι στη σβάρνα, μια χονδρή και βαριά σανίδα μήκους τριών περίπου μέτρων που τη σύρουν βόδια, διαλύουν με το βάρος τους τους βώλους του χώματος, ώστε να σχηματισθεί λάσπη. Ο στόχος τους είναι το έδαφος να γίνει τελείως επίπεδο, ώστε τα νερά να διατηρούνται στο ίδιο ύψος μέσα στα καρίκια. Ακολουθεί η αποστράγγιση του ακάθαρτου νερού, που σχηματίσθηκε με το σβάρνισμα, και το γέμισμα των καρικιών με καθαρό νερό, οπότε το χωράφι είναι έτοιμο να υποδεχθεί τη σπορά.

Σπορά ρυζιού, προπολεμικά

Μέσα στα πλημμυρισμένα καρίκια, εργάτες σπέρνουν «χύδην» σπόρους ρυζιού. Η σπορά γινόταν τέλη Απριλίου ή αρχές Μαΐου. Οι σπόροι ήταν συνήθως ιταλικής προέλευσης, που προμηθεύονταν οι παραγωγοί μέσω της Αγροτικής Τράπεζας, και αναποφλοίωτοι. Την παραμονή της σποράς μούσκευαν τους σπόρους επί δωδεκάωρο, ώστε να αποκτήσουν βαρύτητα και να βυθίζονται ευκολότερα μέσα στο νερό. Απαραίτητο στοιχείο για την επιτυχία της καλλιέργειας του ρυζιού ήταν το νερό να βρίσκεται σε διαρκή κίνηση και σε καμία περίπτωση να μη λιμνάζει.

Βοτάνισμα, προπολεμικά

Γυναίκες, σκυμμένες μέσα στο νερό ως το γόνατο και με χοντρές κάλτσες για να προφυλάσσονται από τις «αιμοβόρες» βδέλλες, βοτανίζουν. Απελευθερώνουν δηλαδή το ρύζι από τα διάφορα ζιζάνια που αναπτύσσονταν μέσα στα καρίκια, κυρίως από τη μουχρίτσα, ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί το φυτό.

Θερισμός ρυζιού, γύρω στα 1960

Γυναίκες και άνδρες θερίζουν με δρεπάνια στους ορυζώνες της Μακαρίας γης. Η συνήθης περίοδος θερισμού ήταν το τελευταίο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου και το πρώτο του Οκτωβρίου. Ο «θέρος» άρχιζε από τη στιγμή που ωρίμαζε ο καρπός, δηλαδή αποκτούσε βαθύ κίτρινο χρώμα. Τότε, «έκοβαν»-απομάκρυναν το νερό από το χωράφι και, όταν το έδαφος είχε στεγνώσει ώστε να έχουν τη δυνατότητα να περπατούν οι εργάτες, ξεκινούσε η διαδικασία της συγκομιδής.

Θεριστές, γύρω στα 1960

Ξωμάχοι του Νησιώτικου κάμπου (αριστερά), μέσα στο λιοπύρι, με ψάθινα καπέλα και με τα δρεπάνια στα χέρια, ποζάρουν στο φακό. Στη δεξιά φωτογραφία, άνδρες και γυναίκες ως … υποζύγια, κουβαλούν στους ώμους τους τα δεμάτια, για να τα θημωνιάσουν δίπλα στο αλώνι.

Αλώνισμα ρυζιού, 1951

Μετά το θερισμό και, αφού μείνουν οι θημωνιές 4-5 ημέρες εκτεθειμένες για να στεγνώσει ο καρπός, αρχίζει το αλώνισμα. Εδώ, γίνεται με αλωνιστικές μηχανές, οι οποίες ήρθαν μετά τον Πόλεμο από Αμερική, Αγγλία, Ιταλία και Γερμανία. Μέχρι τότε, δηλαδή μέχρι το 1950, το αλώνισμα γινόταν με 2-3 πεταλωμένα άλογα, δεμένα με σχοινί στο «στοιχερό» (=ίσιος κορμός δένδρου), τα οποία έτρεχαν γύρω-γύρω στο αλώνι, πατώντας τα απλωμένα δεμάτια του θερισμένου ρυζιού. Σε κάθε περίπτωση, το αλώνισμα γινόταν Οκτώβριο μήνα, και πάντα με την αγωνία της βροχής, επειδή βρεγμένο ρύζι δεν αλωνίζεται στη μηχανή.

Αλώνισμα ρυζιού, δεκαετία 1960

Εργάτες, πάνω και γύρω από τη θημωνιά, τροφοδοτούν την αλωνιστική μηχανή.

Αλώνισμα και μεταφορά ρυζιού στο ορυζοεργοστάσιο, δεκαετία 1950

Μετά το θερισμό και το αλώνισμα, εργάτες, φορτωμένοι με τσουβάλια ρυζιού, θα τα μεταφορτώσουν σε ζώα ή τρακτέρ, με προορισμό τα ορυζοεργοστάσια της περιοχής, όπου θα γίνει η κατεργασία του, δηλαδή αποφλοίωση και στίλβωση.

Επιστροφή από τα καμποχώραφα

Γυναίκες εργάτριες, μετά από ένα εξαντλητικό μεροκάματο στη Μακαρία γη, τη Λιγδού, το Πέτρινο, τη Λαζαρίνα και αλλού, περιμένουν το φορτηγό, συνήθως του «αφεντικού», που θα τις μεταφέρει πίσω στο Νησί.

Ορυζοεργοστάσιο Γαλανάκη, γύρω στα 1960

Αγιασμός για τη νέα θεριζοαλωνιστική περίοδο μπροστά από τις αποθήκες του ΑΣΟ. Αριστερά, φαίνεται το φουγάρο του Πετρούλια ή Γαλανάκη (γκρεμίστηκε τη δεκαετία 1980). Ο Πετρούλιας ήταν ο πρώτος ιδιοκτήτης του εργοστασίου (δεκαετία 1910), το οποίο όμως δεν το λειτούργησε ποτέ, λόγω του πρόωρου θανάτου του. Μεταπολεμικά, οι Γαλανάκηδες έστησαν το ορυζοεργοστάσιο που δούλεψε αρκετά χρόνια. Το φουγάρο ήταν το σήμα κατατεθέν για την πόλη και ιδιαίτερα για την εργατιά, γιατί συνήθως από ΄κεί ξεκίναγαν για τα καμποχώραφα.

Δ. Βαλαβάνη, *Άλλες εποχές*, *ό.π.*, σελ.111-115

Εορτή Αγίου Τρύφωνα, δεκαετία 1950

Την 1η Φεβρουαρίου γίνεται λειτουργία και αρτοκλασία προς τιμήν του Αγίου Τρύφωνα, προστάτη των γεωργών.

Αγρόκτημα δίπλα στο Σιδηροδρομικό Σταθμό Μεσσήνης

Το επισκεπτόταν, σχεδόν καθημερινά, ο Νησιώτης ερασιτέχνης φωτογράφος Χρήστος Αλειφέρης, κάτοικος Καλαμάτας.

Πατατοκαλλιέργεια, δεκαετία 1960 ίσως

Στη Μεσσήνη, λόγω του ήπιου κλίματος της περιοχής, υπάρχει η δυνατότητα καλλιέργειας πρώιμων κηπευτικών, όπως πατάτας, αγγουριού, τομάτας, αρακά, φασολιού, κολοκυθιού, λάχανου και μαρουλιού. Εδώ, η αγρότισσα της φωτογραφίας σκαλίζει το πατατοχώραφο.

Συλλογή πατάτας σε αγρόκτημα της Μεσσήνης, γύρω στα 1970

Το άλογο με το κάρο είναι έτοιμο να μεταφέρει τους σάκους με τις πατάτες, ώστε ο παραγωγός να τις πουλήσει, είτε απευθείας στον έμπορο, αν η χρεία χρημάτων λόγω χρεών ήταν άμεση, είτε στον Συνεταιρισμό Γεωμήλων, οπότε το αντίτιμο θα το εισέπραττε αργότερα.

Τα Γραφεία του Συνεταιρισμού Γεωμήλων, οδός Κολοκοτρώνη

«Συνεταιρισμός πωλήσεως και επεξεργασίας Γεωμήλων και Κηπευτικών προϊόντων Μεσσήνης Ο.Ε.», γράφει η ταμπέλα στην εξώθυρα του κτιρίου.

Απόκριες, πλατεία, 1957

Τότε που έμειναν αδιάθετες οι πατάτες, λόγω υπερπαραγωγής και εισαγωγής από το εξωτερικό, με αποτέλεσμα τόνοι πατάτας να σαπίσουν και να καταλήξουν στον Πάμισο. Τα γεγονότα εκείνων των ημερών έγιναν αντικείμενο σάτιρας στο Νησιώτικο Καρναβάλι. Γι΄ αυτό στην ταμπέλα που κρατάει ο μεταμφιεσμένος της φωτογραφίας διαβάζουμε: «Καμιά μέριμνα που εσάπισαν οι πατάτες. Κατευτεία για φυλακή. Να ψωμί και πού ‘ναι το θα λέμε από ‘δώ και πέρα». Θα μπορούσε άραγε να αποδοθεί με πιο γλαφυρό τρόπο η δεινή θέση του πατατοπαραγωγού της Μεσσήνης;

Εφ. *Θάρρος*, 3, 25, 27 Απριλίου 1957

Καλλιέργεια αράπικου φιστικιού, δεκαετία 1960 ίσως

Στη φωτογραφία, γυναίκες εργάτριες σπέρνουν αράπικο φιστίκι. Από τα προπολεμικά χρόνια, οι Νησιώτες καλλιεργούσαν στα ποτιστικά τους χωράφια άφθονα φιστίκια αράπικα. Τα αιγινίτικα ήταν ακόμη άγνωστα. Η σπορά γινόταν την άνοιξη. Ένα μήνα περίπου μετά τη βλάστησή τους, τα φυτά (αραχίδες) σκαλίζονταν και παραχώνονταν, καθώς οι καρποί της αραχίδας, δηλαδή τα φιστίκια, ωριμάζουν μέσα στο έδαφος.

Συγκομιδή αράπικου φιστικιού, δεκαετία 1960 ίσως

Εδώ, εργάτριες έχουν εκριζώσει τα φυτά-αραχίδες, που μοιάζουν με χοντρόφυλλο απλωτό τριφύλλι, και μαζεύουν τους ώριμους καρπούς, δηλαδή τα φιστίκια, που μοιάζουν με τη σειρά τους με κουκούλια. Στη συνέχεια, οι καρποί πλένονται και ξεραίνονται στον ήλιο.

Συγκομιδή αράπικου φιστικιού, δεκαετία 1960 ίσως

Στέγνωμα αράπικου φιστικιού, δεκαετία 1960 ίσως

Μέσα στο εξωκκλήσι των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, στην παραλία της Μεσσήνης, την Μπούκα. Το εκκλησάκι το συντηρούσε η συντεχνία των σαγματοποιών και κτιστών.

Αποθήκες ΑΣΟ (Αυτόνομου Σταφιδικού Οργανισμού), εθνική οδός Μεσσήνης- Πύλου, γύρω στα 1970

Οι σταφιδαποθήκες του ΑΣΟ, που για χρόνια προστάτευε το μόχθο του Νησιώτη σταφιδοπαραγωγού, στέκουν εκεί, απέναντι από το σιδηροδρομικό σταθμό, μέχρι σήμερα, «ενθύμιο» της εποχής που ο «μαύρος χρυσός» έρρεε στο Νησί. Το παραδοσιακό προϊόν της σταφίδας υπήρξε ένα από τα πιο σταθερά εξαγωγικά προϊόντα της περιοχής, μέχρι και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Ο κύριος όγκος της διοχετευόταν στις αγορές της Γαλλίας, από το λιμάνι της Καλαμάτας. Το 19ο αι., όμως, οι εξαγωγές γίνονταν απευθείας από το λιμάνι της Μπούκας

Συκοκαλλιέργεια, γύρω στα 1970

Βασικός βραχίονας της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής, ιδιαίτερα μέχρι και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Το 1911, η επαρχία Μεσσήνης είχε 626.337 συκόδενδρα. Στη φωτογραφία είναι απλωμένα, πάνω σε καλαμωτά, σύκα, τα οποία, αφού ξεραθούν από τον αυγουστιάτικο ήλιο, θα μεταφερθούν από το αλώνι στο Νησί, στον έμπορο ή στη Συκική. Επίσης, διακρίνεται ένα υποτυπώδες καλύβι από καλάμια, φτέρες και πανιά, και τρεις κόφες στο άνοιγμά του. Η ύπαρξη τέτοιων πρόχειρων καλυβιών ή συκόσπιτων ήταν συνήθης, τότε, γιατί οι αγρότες τους καλοκαιρινούς μήνες, δηλαδή την περίοδο της συγκομιδής, κοιμόνταν στα αλώνια τους.

Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας, Δ/νσις Στατιστικής, *Γεωργική Απογραφή του έτους 1911*

Πάμισος, γύρω στα 1970

Περατάρηδες ή ψαράδες διασχίζουν τον Πάμισο. Ο Πάμισος και ο Νησιώτικος βάλτος ήταν πλούσιος υδροβιότοπος και προσφέρονταν για άγρα ψαριών και χελιών, αλλά και βδελλών, οι οποίες ήταν περιζήτητες τα προπολεμικά χρόνια για θεραπευτικές αφαιμάξεις.

Πάμισος, δεκαετία 1970

Βοσκός με το κοπάδι και το τσοπανόσκυλό του, στις όχθες του ποταμού.

Κατασκήνωση αθιγγάνων στις όχθες του Παμίσου, γύρω στα 1970

Μία πραγματικότητα για τη Μεσσήνη. Και τότε και σήμερα, ο αριθμός των αθιγγάνων στην πόλη είναι σημαντικός, λόγω του αγροτικού της χαρακτήρα και, φυσικά, λόγω του Παμίσου. Στη φωτογραφία, Ρομά έχουν στήσει τον καταυλισμό τους, τα τσαντήρια τους, δίπλα στο νερό, κατά μήκος του ποταμού.

Αθίγγανοι, εθνική οδός Μεσσήνης- Πύλου, γύρω στα 1970

Με φόντο το σιδηροδρομικό σταθμό Μεσσήνης και το τρένο της γραμμής Καλαμάτας- Μεσσήνης, ο φακός απαθανατίζει δύο μικρούς αθίγγανους ξυπόλυτους, παρά το βροχερό της ημέρας.

Χειμωνιάτικος περίπατος στη «δημοσιά»

Δίπλα στις παρόδιες δενδροστοιχίες με τις ασημένιες λεύκες, στο κομμάτι από τον σιδηροδρομικό σταθμό Μεσσήνης προς το Ασπρόχωμα.

Στις εκβολές του Παμίσου, γύρω στα 1970

«Τι παράξενο που είναι το ποτάμι μας!» περιγράφει στη «Μεθυσμένη Πολιτεία» ο Νησιώτης συγγραφέας Σωτήρης Πατατζής. «Μοιάζει κι αυτό πολύ με τους ανθρώπους του κάμπου. Το μισό είναι απλό, σοβαρό και πλημμυρισμένο από καλοσύνη. Περπατάει στον κάμπο αλύγιστα κι έχει το μάτι του καρφωμένο πάντα στο σκοπό του: Ν΄ ανταμώσει τη θάλασσα. … Αλλά όσο πλησιάζει προς το τέλος αλλάζει … σα να τρελαίνεται απ΄ τον τρόμο του τέλους … στις στροφές φτιάχνει κάτι κοιλιές κι είναι πάντα επικίνδυνο να κολυμπάς εκεί... αν δεν σε καταπιεί ένα μάτι, θα χυθούν επάνω σου τα πεινασμένα μούσκλια, θα σου γαργαλάνε το λαιμό και θα θέλουν να μπούνε στα μάτια σου...».

Σωτήρη Πατατζή, *Μεθυσμένη Πολιτεία*, *ό.π.*, σελ.95-96

Στις εκβολές του Παμίσου, γύρω στα 1970

Ο Πάμισος, μετά από συνολική διαδρομή 20 χιλιομέτρων από τις πηγές του στον ΄Αγιο Φλώρο, χύνεται στη θάλασσα, στη θέση Μπούκα, δυτικά της Μεσσήνης. Προπολεμικά, όπως περιγράφει ο Νησιώτης Δημήτρης Βαλαβάνης, «το ποτάμι δεν ακολουθούσε τη σημερινή διαδρομή … είχε ακανόνιστη πορεία, όλο καμπύλες. Από κάποιο σημείο, στη σημερινή γέφυρα, διχαζόταν και σαν ζύγωνε στη θάλασσα ακολουθούσε δυτική πορεία παράλληλα με την ακτή. Μετά από δύο χιλιόμετρα «μπουκάριζε» στη θάλασσα του Αγίου Κωνσταντίνου και από αυτό η περιοχή πήρε το όνομα Μπούκα».

Δ. Βαλαβάνη, *Σφυροκοπήματα στο χθες και στο σήμερα*, Μεσσήνη 2013, σελ. 53

Τέσσερα χιλιόμετρα από την πόλη της Μεσσήνης απλώνεται μια θαυμάσια ακρογιαλιά, με ακόμη καλύτερη αμμουδιά, η επονομαζόμενη Μπούκα. Το 1871, αποφασίστηκε η ίδρυση συνοικισμού. Υπήρχε και τελωνείο. Από ΄δώ το 19ο αιώνα, τα γεωργοκτηνοτροφικά προϊόντα της πόλης και της ευρύτερης περιοχής (σταφίδα, σύκα-τσαπέλες, βελανίδια κ.ά.) διοχετεύονταν, είτε στο λιμάνι της Πάτρας είτε απευθείας στις αγορές της Εσπερίας (π.χ. στην Τεργέστη). Ήταν η εποχή που το Νησί ανταγωνιζόταν επί ίσοις όροις την Καλαμάτα. Η αντίστροφη μέτρηση άρχισε μετά το 1900, οπότε ολοκληρώθηκε η κατασκευή του λιμανιού της Καλαμάτας, προδιαγράφοντας και την εντελώς διαφορετική ανάπτυξη των δύο πόλεων. Έκτοτε, το ποτάμιο λιμάνι της Μπούκας έχασε την αίγλη, που κατείχε τον προηγούμενο αιώνα και η πόλη της Μεσσήνης περιορίστηκε στον αγροτικό της ρόλο, χωρίς να καταφέρει ποτέ να αποκτήσει την πολυπόθητη εμπορική πύλη για τα προϊόντα της και να μετεξελιχθεί σε ναυτεμπορικό κέντρο.

Ναυλοσυμφωνητικό, αρ. 75/31-8-1835, του συμβολαιογραφούντα Παμίσου Ηλ. Βεργόπουλου, Ηλ. Μπιτσάνη, *Σελίδες από την ιστορία της Μεσσήνης (Νησίου) μέχρι το 1900*, *ό.π.*, σελ. 150

Παραλία Μεσσήνης, αλιευτική ζωή, δεκαετία 1930

Παραλία Μεσσήνης, δεκαετία 1930

Γιατί άραγε έχει συγκεντρωθεί κόσμος στην παραλία της Μεσσήνης; Πιθανότατα, είναι η εορτή της Αναλήψεως και έχουν κατέβει για τα «40 κύματα» και για το έθιμο του «ριξίματος της πάπιας» και, επί τη ευκαιρία, για βαρκάδα και μάζεμα «σφαλιγκιών», όπως αποκαλούσαν οι ντόπιοι τα μικρά σαλιγκάρια που μάζευαν από τις αγριοαγγινάρες της Μπούκας.

Πατρίκη-Παπουτσή Β., «Φωτογραφικές μνήμες», εφ. *Ο Πάμισος*, Μάιος-Ιούν. 2012, Θ. Μ. Τσερπέ, *ό.π.*, σελ.104

Παραλία Μεσσήνης, αλιευτική ζωή, δεκαετία 1930

«Πάμε για ψάρεμα ή για κυνήγι στα Λιμενικά, στου Μασουρίδη». Έτσι θυμάται ο Δημήτρης Βαλαβάνης να λένε οι παλιότεροι Νησιώτες. Το τοπωνύμιο Λιμενικά οφείλεται στο ότι, γύρω στα 1900, ξεκίνησαν τα έργα για το καινούργιο λιμάνι του Νησιού, το οποίο τελικά εγκαταλείφθηκε, ανατολικότερα της Μπούκας, στον Άγιο Νικόλαο, εκεί όπου χύνεται τώρα ο Πάμισος. Το όνομα Μασουρίδης διασώθηκε, γιατί ήταν ο ανάδοχος μηχανικός του έργου.

Δ. Βαλαβάνη, *Σφυροκοπήματα*, *ό.π.*, σελ. 56

Παραλία Μεσσήνης, αλιευτική ζωή, δεκαετία 1930

Μία αλιευτική μεγάλου μήκους βάρκα, χωρίς πανιά, με τέσσερα κουπιά, πλήρωμα επτά ανδρών και εξοπλισμό λίγα παραγάδια και λίγα χειροποίητα δίχτυα, είναι έτοιμη να ανοιχτεί για ψαριά στο Μεσσηνιακό κόλπο.

Παραλία Μεσσήνης, προπολεμικά

Λίγη ξεκούραση και ρέμβη, παρά θίν 'αλός! Προπολεμικά, στην Μπούκα υπήρχαν μαγαζάκια, γραφεία εμπόρων, σπίτια. Δυστυχώς, όλα αυτά λέγεται ότι τα γκρέμισαν, το 1944, οι Γερμανοί, για να αποκτήσουν ορατότητα στη θάλασσα και για να φτιάξουν με τις πέτρες τους πολυβολεία και πυροβολεία. Σήμερα, από τα παλιά αυτά κτίσματα, υπάρχει μόνον ένα απομεινάρι του τελωνείου, για να θυμίζει τη ζωή και την εμπορική κίνηση του πάλαι ποτέ λιμανιού της Μπούκας.

Ν. Κουρή, *«Αναδρομή στο παρελθόν»*, εφ. *Η Μεσσήνη*, Ιούλ.-Αύγ. 2000, Δ. Βαλαβάνη, *Σφυροκοπήματα*, *ό.π.*, σελ. 56,

Μπάνια στην παραλία της Μεσσήνης, δεκαετία 1930

«Τα χρόνια εκείνα, πολλές οικογένειες του Νησιού, στήνανε την παράγκα τους ή την καλύβα τους στην παραλία..., για όλο το καλοκαίρι, όπου μένανε οι γυναίκες και τα παιδιά και το βράδυ γυρίζανε και οι άντρες. Οι περισσότερες με δάφνες, καλάμια, ψάθα και φτέρη, μερικές είχανε και τσίγκινη σκεπή και άλλες, πισσόχαρτο για τοίχους. Μια κουρελού κρεμασμένη από το δοκάρι έκανε χρέη εισόδου.... Τον Σεπτέμβρη που φεύγανε οι παραθεριστές, μένανε οι σκελετοί από τις παράγκες και τις καλύβες, κι ανέμιζε τα κουρέλια τους ο άνεμος».

Π. Σκούφη, *Αναμνήσεις από το Νησί*, *ό.π.*, σελ. 117-118

Μπούκα, τέλη δεκαετίας 1950, ίσως

Ηλιοβασίλεμα «στην Μπούκα», γράφει και υπογράφει πάνω στη φωτογραφία ο ερασιτέχνης φωτογράφος Δριβάλας.

Μπούκα, τέλη δεκαετίας 1950, ίσως

Την ίδια χρονική στιγμή, ο Δριβάλας απαθανατίζει τις «ψαροκαλύβες» της Μπούκας.

Κατασκήνωση στην παραλία της Μεσσήνης, δεκαετία 1950

Εδώ, παιδιά και υπεύθυνοι της παραθαλάσσιας κατασκήνωσης φωτογραφίζονται κάτω από το ψάθινο κιόσκι. Στην πινακίδα διαβάζουμε: «Εργατικόν Κέντρον Μεσσήνης. Παιδικαί Κατασκηνώσεις Εργατικής Εστίας Υπουργείου Εργασίας».

militsi.qxp_militsi 10/25/15 11:17 AM Page 185

Μπάνια στην παραλία της Μεσσήνης, δεκαετία 1950

Όταν η ακτή ήταν γεμάτη κόσμο και καλύβες με λιόπανα, καλάμια και φτέρες, που έστηναν στην ακρογιαλιά ντόπιοι παραθεριστές. Οικογενειακές χαρές του καλοκαιριού, όμορφες κι ανέξοδες.

Μπάνια στην παραλία της Μεσσήνης, γύρω στα 1960

Αυτοσχέδια κουζίνα πάνω στην άμμο!

Μπάνια στην παραλία της Μεσσήνης, γύρω στα 1960

Καλοκαίρια στην Μπούκα, γεμάτα δροσιά, γεύσεις, έρωτες και μικρές οικογενειακές απολαύσεις που χρωματίζουν τη ζωή.

Μπάνια στην παραλία της Μεσσήνης, δεκαετία 1960

Τότε, που στην επιχείρηση της καλοκαιρινής μεταφοράς και μετακίνησης από την πόλη στη θάλασσα και τ΄ανάπαλιν, επιστρατεύονταν και τα κάρα, μιας και η πρόσβαση εκεί ήταν δύσκολη. Γι΄αυτό διαβάζουμε στον Τύπο: «Υπάρχει βεβαίως η οδός Μπούκας, αλλ΄αυτή μ΄ όλο το πλάτος της και τις ωραίες δενδροστοιχίες εκατέρωθεν, από απόψεως βατότητος είναι το ολιγώτερον αθλία. Υπάρχει και η οδός η άγουσα από της εθνικής οδού Καλαμάτας-Πύλου και επί της δυτικής όχθης του Παμίσου που είναι αρκετά ευρεία και δενδροφυτευμένη και αυτή καθ΄ όλον το μήκος της ώστε να αποτελή ολόκληρος μια πράσινη στοά, αλλά και αυτή είναι σε άθλια κατάστασι».

Εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 23 Σεπτ. 1960

Μπάνια στην παραλία της Μεσσήνης, δεκαετία 1960

Όλη η ακτή μια απέραντη κατασκήνωση. Πολλοί οι παραθεριστές, Νησιώτες και μη. Αυτό το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για την παραλία της Μπούκας επέβαλε και τη βελτίωση των υποδομών και της εικόνας της, κάτι που άρχισε να συντελείται από τη δεκαετία του 1960, χάρη στις συντονισμένες προσπάθειες του Δήμου, επί δημαρχίας Δημήτρη Κούτσικα, με τη νεοσύστατη Περιηγητική Λέσχη Μεσσήνης. Τότε, έγινε η διάνοιξη της οδού Μπούκας (σημερινής οδού Δημητρίου Κούτσικα), έγιναν στοιχειώδη έργα ηλεκτροδότησης και ηλεκτροφωτισμού, φυτεύτηκε το σημερινό άλσος, καθώς και πολλά καλλωπιστικά δενδρύλλια, ευκάλυπτοι, καναδικές λεύκες κ.ά.

Εφ. *Μεσσηνιακά Νέα*, 23 Σεπτ. 1960, Θ. Μ. Τσερπέ, *ό.π.*, σελ. 153

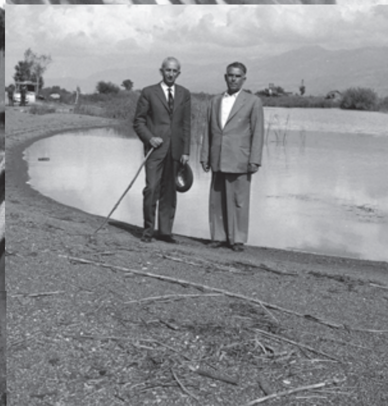

ΖΗΤΩ ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΖΗΤΩ ο ΣΤΡΑΤΟΣ

Ο ΠΑΜΙΣΟΣ

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

I. Αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Ν. Μεσσηνίας 46 [α, β, γ, δ]

II. Αρχείο Χρήστου Αλειφέρη

Εξώφυλλο, 33, 40, 41, 48, 50, 51[α,β], 55, 57, 59, 62, 66, 67 [β], 68, 69, 70, 71, 72, 73 [β,γ], 74, 75, 78, 79, 80, 81, 83, 96, 97, 99, 100, 101 [α,β], 102 [α,β], 103 [α,β], 104 [α,β], 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113 [α,β], 114, 115, 116 [α,β], 117, 118, 120 [α,β], 121 [α,β], 124, 126, 127, 128, 129, 130 [α,β], 133, 134, 135, 136, 137, 141, 143, 144 [α,β], 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153 [β], 155, 157 [α,β], 160, 161, 162[α,β], 163 [β], 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173 [α,β], 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 186, 188, 189, 190-191 (κολάζ φωτογραφιών)[1]

III. Δωρητές

Αγγελάκος Κυριάκος 86[α,β], 87
Βαλαβάνης Δημήτρης 43, 154, 156
Γεωργιόπουλος Μιχάλης 122 [α]
Δασκαρόλης Παναγιώτης 58[α,β], 119, 132
Δριβάλας 182, 183
Καλογερόπουλος Παν. 94
Καλυβιώτης Σταύρος 63
Καντής Σόλων 20-21
Καντιάνης Ανδρέας 44, 61
Καρελλά –Ζέρβα Έφη 47, 60, 65, 131
Καρελλά – Κοντού Έφη 23 [β], 24 [α,β], 25 [α,β]
Κατσουλίδης Τάκης 84 [β]
Κουζής Ιωάννης 26-27, 32 [α], 67 [α], 84 [α], 153 [α]
Κρεμμυδάς Βασίλης 85
Μαρκόπουλος Σάκης 28, 42, 88, 91, 110, 140, 158, 159, 187
Πανοπούλου Βάσω 23 [α]
Πατσιώτης Γιώργος 37, 38, 39, 49, 95 [α,β],
Ρούτσης Νίκος 18, 29, 31, 34, 45, 52, 53, 64, 73 [α], 76-77, 82, 89, 90 [α, β, γ, δ, ε, στ], 92 [α,β], 93, 98, 111, 122 [β], 123, 138, 139, 163[α], 185
Τζώρτζης Δημήτρης & Θανάσης 22 [α], 35, 54, 56[α,β]
Χαραλαμποπούλου Βάσω 22 [β]

IV. α) Από αγορά 30, 36, 184
β) Εφ. *Ο Πάμισος*, Ιούν.-Ιούλ. 1997, 32[β]

---

[1] Οι περισσότερες φωτογραφίες των σελίδων 190 και 191 προέρχονται από το αρχείο του Χρήστου Αλειφέρη.

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχεία που απόκεινται στα ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Μεσσηνίας
Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Ν. Μεσσηνίας
Μίμη Φερέτου (Συλλογή)
Πρωτοδικείου Καλαμάτας
Χρήστου Αλειφέρη (φωτογραφικό αρχείο)

Εφημερίδες, ημερολόγια και περιοδικά Καλαμάτας και Μεσσήνης (σημειώνονται οι χρονικές περίοδοι που εξετάστηκαν)
Ελευθερία (Καλαμάτα), 2013
Θάρρος (Καλαμάτα), 1938, 1957
Μεσσηνιακά Νέα (Αθήνα), 1956, 1960, 1961, 1962, 1963
Η Μεσσήνη (του Συλλόγου Μεσσήνης «Το Νησί», Αθήνα), *1994-2013*
Ο Πάμισος (του Συλλόγου Απανταχού Νησιωτών, Αθήνα), 1995-2015
Πελοπόννησος (Καλαμάτα), 1861
Σημαία (Καλαμάτα), 1929, 1936, 1937, 1939, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1970, 1971, 1972
Τα Νέα Νοτίου Πελοποννήσου, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1956, 1968
Αριστομένης 1970-1971 (περιοδική έκδοση)
Η Λέξη (περιοδική έκδοση), 1997
Στράτου Κτεναβέα, *Μεσσηνιακή Επετηρίς 1908* (ημερολόγιο)

Ενδεικτική βιβλιογραφία
Αϊβαλιωτάκης Νίκος, *Ο κάμπος της Μεσσηνίας και αι ορειναί λεκάναι αυτού,* σειρά «Αρχείον Γεωργοοικονομικών μελετών Αγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος, αρ. 10», Αθήναι 1942
Αλέπης Νίκος, *Τα Εθνικά Νηπιακά Ιδρύματα, Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί και Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία,* Αθήναι 1965
Βαλαβάνης Δημήτρης, *Άλλες εποχές, Καιροί-Ήθη-Άνθρωποι στη Μεσσήνη,* β΄ έκδ., Καλαμάτα 2005
Βαλαβάνης Δημήτρης, *Αναδρομές στον χρόνο,* Καλαμάτα 2006
Βαλαβάνης Δημήτρης, *Σφυροκοπήματα στο χθες και στο σήμερα,* Μεσσήνη 2013
Βεργόπουλος Βασίλης, *1829… Το πρώτο μας σχολείο στο Νησί,* Σωματείο Εθελοντών Μεσσήνης, εκδ. Έλυτρον, 2011
ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Μεσσηνίας, *Συμβολαιογραφικές Πράξεις Νησίου Μεσσηνίας έτους 1835 (περιλήψεις),* Καλαμάτα 1996
Δημουλά Κική, *Το Τελευταίο Σώμα μου,* Κείμενα, Αθήνα 1981
Κορύλλος Χ.Π. και Θεοχάρης Στ., *Πεζοπορία από Πατρών εις Καλάμας,* Πάτρα 1891
Κουρής, Ν., «Αναδρομή στο παρελθόν», εφ. Η Μεσσήνη, Ιούλ.-Αύγ. 2000
Μαρκόπουλος Γιώργος, *Ποιήματα 1968-2010 (Επιλογή),* Κέδρος

Μηλίτση-Νίκα Αναστασία, Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χριστίνα, *Προσφυγικοί Συνοικισμοί Καλαμάτας & Μεσσήνης, από το αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Μεσσηνίας,* Καλαμάτα 2008

Μπιτσάνης Ηλίας, *Σελίδες από την ιστορία της Μεσσήνης (Νησίου) μέχρι το 1900,* Καλαμάτα 2005

Μπιτσάνης Ηλίας, *Το Νησί στο χώρο και στο χρόνο,* Καλαμάτα 2008

Μπιτσάνης Ηλίας, «Το Νησιώτικο Καρναβάλι στη διαδρομή του χρόνου, 120 χρόνια από το πρώτο ρεπορτάζ», εφ. Ελευθερία, 2-3 Φεβρ. 2013 (σε συνέχειες)

Μπούκας Μιλτιάδης, *Οδηγός Εμπορικός, Γεωγραφικός και Ιστορικός των πλείστων κυριωτέρων πόλεων της Ελλάδος του έτους 1875,* εν Αθήναις, τύποις «Ελληνικής Ανεξαρτηρίας», 1875

Πατατζής Σωτήρης, *Μεθυσμένη Πολιτεία,* εκδ. Φέξης

Πατρίκη-Παπουτσή Β., «Φωτογραφικές μνήμες», εφ. Ο Πάμισος, Μάιος-Ιούν. 2012

Ρούτσης Δ., «Οι Απόκριες και το Καρναβάλι την Καθαρά Δευτέρα στη Μεσσήνη», εφ. Ο Πάμισος, Μάρτ.-Απρ. και Μάιος-Ιούν. 1995

Σιγάλας Ι., *Η Ορυζοκαλλιέργεια εν Νησίω Καλαμών,* εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Αθανασίου Α. Παπασπύρου, 1923

Σκούφης Παναγιώτης, *Αναμνήσεις από το Νησί, Αθήνα 2003*

Σκούφης Παναγιώτης, *Σταυροδρόμια της ζωής, Κορομηλιά, παιδικά και εφηβικά χρόνια,* εκδ. Ενδυμίων, 2014

Σύλλογος Απανταχού Νησιωτών «Ο Πάμισος», *Για τον Σωτήρη Πατατζή,* Αθήνα 2002

Τσερπές Θεόδωρος, *Ιστορία της πόλεως Μεσσήνης,* β΄ έκδ., έκδοση Δημοτικής Βιβλιοθήκης Μεσσήνης, Μεσσήνη 1998

Τσούσης Π., «Ζαχαροπλαστείο Βαλσαμάκης-Λαδάς στο Νησί», εφ. Η Μεσσήνη, Ιαν.-Φεβρ. και Μάρτ.-Απρ. 1998

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΡΟΣΩΠΩΝ[1]

[1] Το Ευρετήριο αφορά μόνο στις φωτογραφίες.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΓΕΝΙΚΟ